

Gemeenten Zevenaar en Rijnwaarden Cultuurhistorische Waardenkaart Bijlagen

Bijlage bij BAAC Rapport V-12.0232

Auteurs:

E.A.M de Boer, MSc., MA.
drs. ing. A.G. Oldenmenger

Status:

definitief concept
juni 2013

Bijlagen

Bijlage 1 Cultuurhistorische elementenkaart

- a. Gemeente Zevenaar
- b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 2 Cultuurhistorische Waardenkaart

- a. Gemeente Zevenaar
- b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 3 Toelichting cultuurhistorische waardenkaart

- a. Gemeente Zevenaar
- b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 4 Monumentenlijst

- a. Gemeente Zevenaar
- b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 5 Stroomdiagram beleidsrichtlijnen

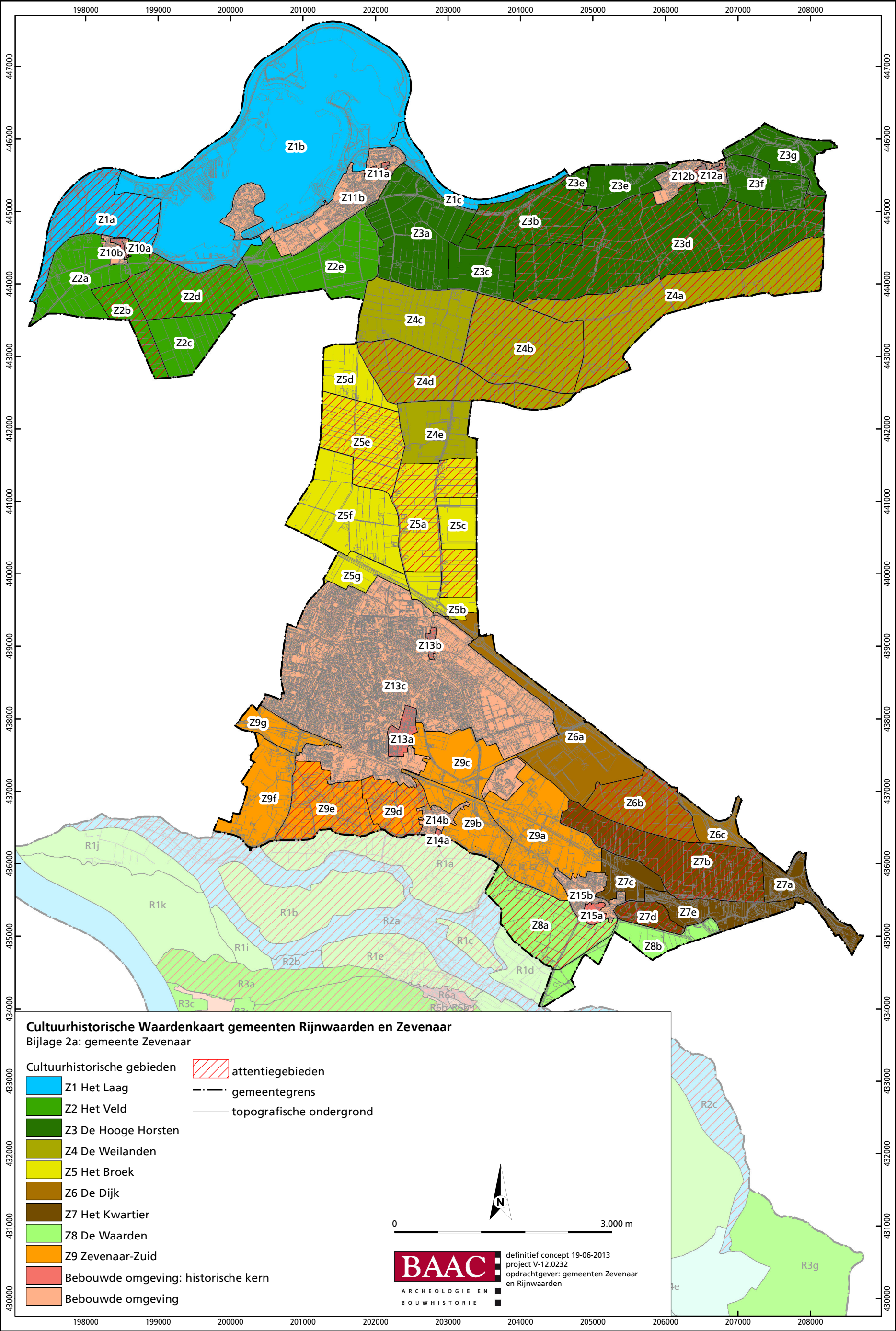
Bijlage 1 Cultuurhistorische elementenkaart
a. Gemeente Zevenaar
b. Gemeente Rijnwaarden

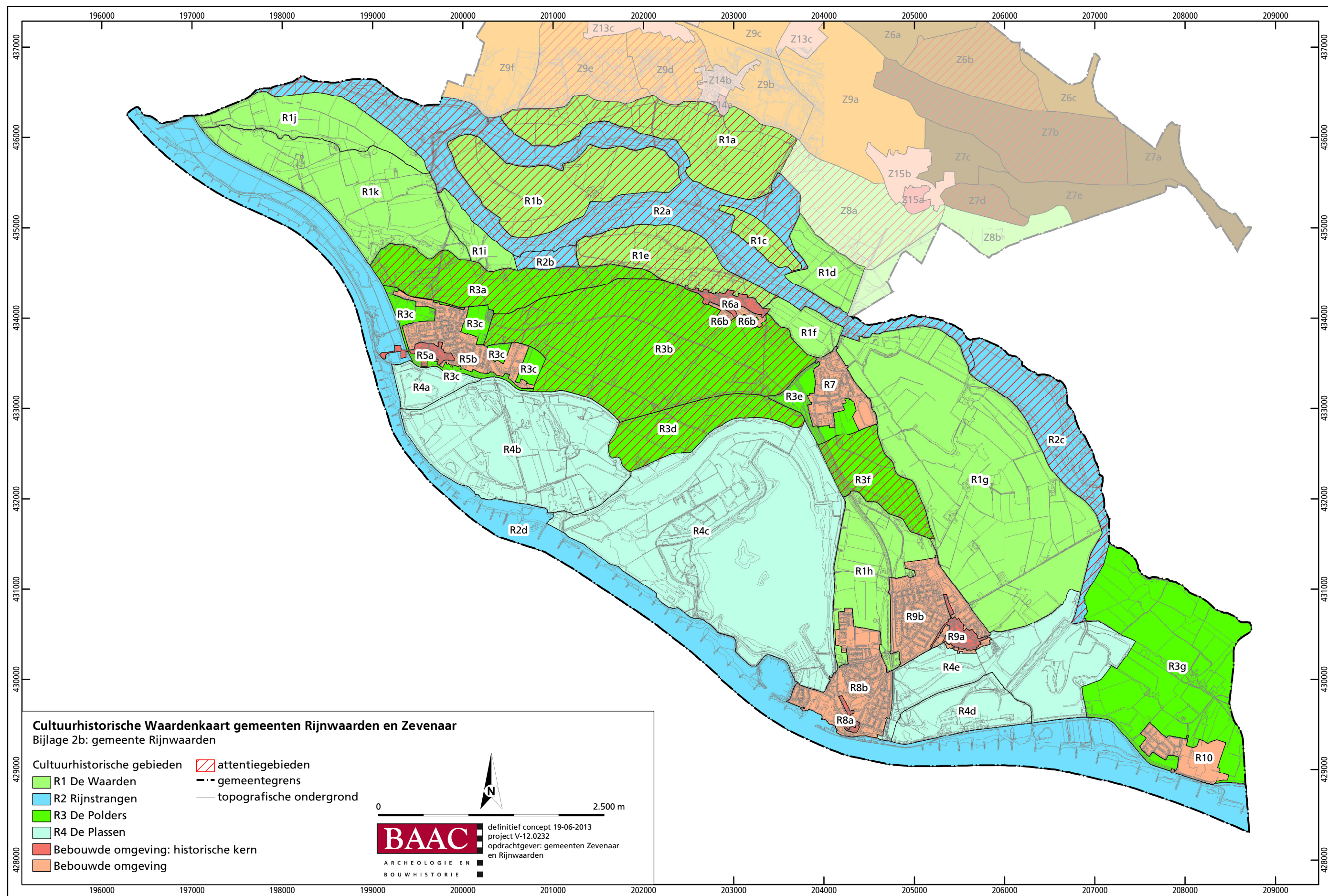
(losse kaarten)

Bijlage 2 Cultuurhistorische Waardenkaart

a. Gemeente Zevenaar

b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 3 Toelichting cultuurhistorische waardenkaart

- a. Gemeente Zevenaar**
- b. Gemeente Rijnwaarden**

Bijlage 3a Toelichting cultuurhistorische waardenkaart gemeente Zevenaar

Cultuurhistorisch gebied Z1 Het Laag

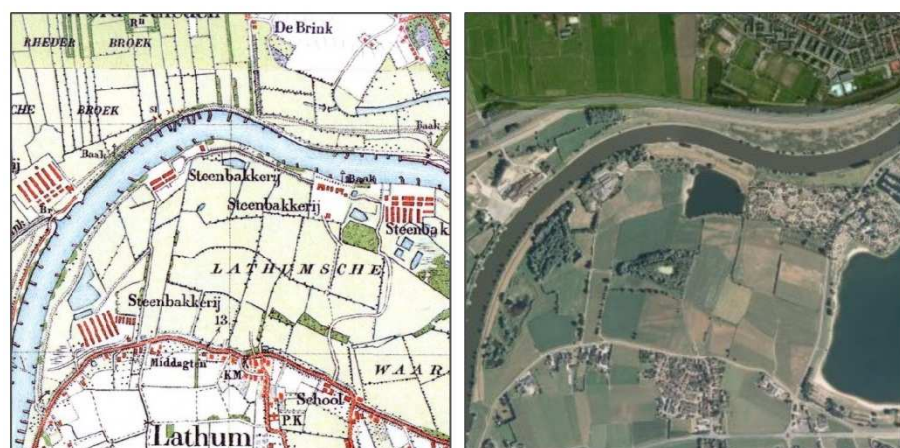
Historisch beeld

'Het Laag' bevindt zich in het uiterste noordwestelijke deel van de gemeente Zevenaar en wordt gevormd door de oude uiterwaarden oftewel de 'waarden' van de IJssel. Deze rivier doorsneed het gebied via een aantal grote meanderbochten, die grote uiterwaarden, zoals de *Lathumse Waarden*, het *Rhedensche Laag*, de *Zuidewaard* en de *Vaalwaard* omringden. In het oostelijke deel van de gemeente waren de uiterwaarden, als gevolg van de ligging aan de buitenbocht van de rivier, veel smaller. De uiterwaarden waren overwegend verkaveld in onregelmatige blokvormige percelen, die het natuurlijke kronkelwaardreliëf volgden. Dit reliëf, dat bestond uit een afwisseling van ruggen en laagten, was op diverse plekken duidelijk herkenbaar aan de aanwezigheid van langgerekte, watervoerende of moerassige laagten. De perceelsgrenzen werden gemarkeerd door (knot)bomen of andere beplanting. Het gebied was overwegend in gebruik als grasland met plaatselijk (moeras)bos.

De dijken, die de grens vormden met het binnengedijkte gebied, hadden plaatselijk als gevolg van oude reparaties van dijkdoorbraken een kronkelend verloop. Her en der waren de gevolgen van de dijkdoorbraken ook zichtbaar aan het voorkomen van watervoerende uitkolkingsgaten, de zogenaamde wielen. De infrastructuur in het gebied bleef beperkt tot de aanwezige dijken en (zomer)kaden en eventuele toegangswegen.

Het gebied was overwegend onbebouwd met slechts plaatselijk een boerderij op een terp, zoals de boerderij *Veerstad* en de verdwenen boerderij *Vaalweerd*. In de loop van de negentiende eeuw nam de bebouwing in de gebied steeds meer toe door de oprichting van steenovens. Deze industrie was zowel in economisch als in landschappelijk opzicht van groot belang voor het gebied. Niet alleen de bedrijfsbebouwing en schoorstenen waren opvallende verschijningen, maar ook de kleiwinningsputten lieten hun sporen na in het landschap.

De IJssel maakte sinds de zestiende eeuw deel uit van een verdedigingslinie, waarbij diverse malen op de noordelijke oever van deze rivier verdedigingswerken zijn gebouwd. Ook in 1939 werd de IJsellinie weer in staat van paraatheid gebracht door de plaatsing van circa 400 kazematten op de noordelijke oever van de IJssel.

Figuur 4.1 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z1 Het Laag rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

In de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw zijn de meanderbochten van de IJssel afgesneden, waardoor de rivier een veel rechter verloop kreeg en het oude tracé buiten gebruik raakte. De kazematten die na de Tweede Wereldoorlog in de huidige gemeente Zevenaar waren blijven staan, kwamen hierdoor ten zuiden van de actieve rivierloop te liggen, waardoor de relatie tussen het landschap en de defensieve functie verdween.

Als gevolg van de kleiwinning is het reliëf in grote delen van de uitwaarden afgevlakt. In de loop van de twintigste eeuw raakten veel van de karakteristieke steenfabrieken buiten gebruik en werden deze (deels) gesloopt. Een deel van de bedrijven ging zich toeleggen op de zand- en grindwinning, waardoor grote, diepe waterplassen ontstonden en het landschap ingrijpend werd gewijzigd. De waterplassen werden vervolgens gebruikt voor de recreatie, waardoor het aanzien van het oorspronkelijk grotendeels onbebouwde landschap nog verder wijzigde. Slechts plaatselijk bleef de historische structuur van het landschap grotendeels intact, zoals in de *Lathumsche Waarden*.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z1a:

- toponiem *Lathumsche Waarden*;
- onregelmatige, blokvormige verkaveling gebaseerd op kronkelwaardreliëf;
- grotendeels weiland met plaatselijk moerasbosjes;
- groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- restanten bedijking;
- restanten kleiwinning (kleiwinningsputten en restanten negentiende- en begin twintigste-eeuwse steenfabrieken);
- onbebouwd (m.u.v. steenfabrieken);
- veerstoep Lathumse Veer;
- zichtrelatie met IJssel;
- grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur met restanten van negentiende-eeuwse steenfabrieken en kleiwinning: attentiegebied.

Gebied Z1b:

- toponiem *Rhedensche Laag, Zuidewaard, Vaalwaard*;
- restanten meanderbochten IJssel met op noordoever kazematten (1939);
- plaatselijk restanten historische structuur (perceelsgrenzen, wegen en dijken);
- verspreide bebouwing op terpen (o.a. boerderij *Veerstad*) met concentratie rond steenfabriek (*Panoven*) bij Giesbeek;
- sluis als restant afwateringssysteem;
- sterk gewijzigde historische structuur a.g.v. riviernormalisatie, grootschalige zandwinning en recreatieterreinen.

Gebied Z1c:

- toponiem *De Buite Waarden*;
- buitendijks gebied;
- nauwelijks verkaveld;
- grasland;
- zichtrelatie met IJssel;
- sluis als restant afwateringssysteem;
- afwatering van Zwalm op IJssel;
- historische structuur doorbroken door moderne bedijking (Bingerdensedijk).

Cultuurhistorisch gebied Z2 Het Veld

Historisch beeld

'Het Veld' ligt in het noordwestelijke deel van de gemeente Zevenaar. Het gebied wordt grotendeels gevormd door de oeverwallen van de IJssel met het aangrenzende komgebied. Deze landschappelijke overgang komt ook tot uiting in de lokale toponiemen, waarbij de hogere oeverwallen bekend staan als *Het Lathumse Veld* en *Het Bahrsche Veld* en de lager gelegen komgebieden *Het Giesbeeksche Broek* en *Het Lathumsche Broek* genoemd werden. Het gebied werd in het noorden begrensd door de IJsseldijk, die plaatselijk als gevolg van dijkdoorbraken een kronkelend verloop had. De bebouwing in het gebied concentreerde zich als vrij dichte bebouwingslinten langs deze dijk (deels op terpen). Plaatselijk was sprake van een bewoningskern, zoals *Lathum* en *Giesbeek*. Het laaggelegen, achterliggende gebied was onbebouwd.

De hogere oevergronden werden gekenmerkt door een kleinschalige blokvormige verkaveling en een gebruik als bouwland. De lager gelegen komgronden waren in gebruik als grasland en overwegend verkaveld in strookvormige percelen. De brede stroken waren vaak opgedeeld in blokken, terwijl de smalle kavels langgerekte stroken vormden. Het gebied werd gekenmerkt door een grote mate van openheid achter de bebouwingslinten; slechts plaatselijk was sprake van begroeiing van de perceelsgrenzen.

De ontginningsblokken werden omgeven door wegen en wateringen, waardoor min of meer rechthoekige gebieden ontstonden. Aan de oostzijde werd het gebied begrensd door de Zwalm, een natuurlijke waterloop met een licht meanderend verloop. Plaatselijk werden de ontginningsblokken doorsneden door wegen, zoals de Brinkerweg, de Koestraat en de Landaansestraat.

Figuur 4.2 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z2 Het Veld rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

De historische structuur van het gebied is grotendeels bewaard gebleven, zoals de bebouwing langs de dijk, het verkavelingspatroon, de openheid en de wegen- en wateringenstructuur. Door de aanleg van de N338 is de historische relatie tussen het bebouwingslint en het achterland plaatselijk doorbroken. Ook de verkaveling is door de ruilverkaveling in de tweede helft van de twintigste eeuw in delen van het gebied sterk gewijzigd. In het oostelijke deel zijn in het voorheen onbebouwde gebied verspreide boerderijen gerealiseerd.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z2a:

- toponiem *Lathumsche Veld*;
- grotendeels intacte historische infrastructuur (Bandijk, Huis te Lathumweg, Brinkenweg, Kievitstraat, Kerkstraat en de Koestraat);
- concentratie bebouwing als bebouwingslint langs Bandijk;
- enkele terpen;
- 1 gemeentelijk monument (boerderij);
- 1 rijksmonument (woonhuis);
- historische structuur gewijzigd a.g.v. doorsnijding door N338 (Rivierweg) en schaalvergroting oorspronkelijke kleinschalige blokvormige verkaveling.

Gebied Z2b:

- toponiem *De Ganze Mater*;
- in blokken opgedeelde, brede strookvormige verkaveling;
- onbebouwd;
- weiland;
- grote mate van openheid;
- omgeven en doorsneden door (water)wegen (o.a. Galstraat en Kievitstraat);
- grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied Z2c:

- toponiem *Lathumse Broek*;
- historische eenheid omgeven door weteringen en wegen (o.a. Uurlingstraat en Galstraat);
- weiland;
- grote mate van openheid;
- onbebouwd;
- oorspronkelijke verkaveling is vrijwel geheel gewijzigd.

Gebied Z2d:

- toponiem *Bahrsche Veld*;
- historische eenheid omgeven door (water)wegen en een dijk (Galstraat, Uurlingstraat, Groenstraat en Bandijk);
- plaatselijk kronkelig verloop dijk a.g.v. dijkdoorbraak;
- smalle, strookvormige verkaveling;
- grote mate van openheid;
- oud bebouwingslint (Bahr) in hogere zone langs noordoostgrens;
- ten zuiden van bebouwingslint gelegen lint van terpen;
- onbebouwd centraal en zuidelijk deel;
- grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied Z2e:

- toponiem *Giesbeeksche Broek*;
- historische eenheid omgeven en doorsneden door wegen en weteringen (Groenstraat, Weteringweg en Landaansestraat);
- overwegend open weiland;
- vrijwel onbebouwd gebied met ten noorden (langs IJsseldijk) bebouwingslint;
- plaatselijk wijziging reliëf door kleiwinning;
- historische structuur doorbroken door nieuwe infrastructuur (N338 en Zwalmstraat), de bouw van uitbreidingswijken van Giesbeek en verspreide boerderijen en wijziging van het verkavelingspatroon.

Cultuurhistorisch gebied Z3 De Hooge Horsten

Historisch beeld

'De Hooge Horsten' ligt in het noordoostelijke deel van de gemeente Zevenaar. Het landschap werd grotendeels bepaald door hoger gelegen pleistocene rivierduinen en rivierterrasresten, die aan of nabij het maaiveld liggen en oost-west georiënteerde laagtes. Het voorkomen van hoogtes blijkt uit de lokale veldnamen, zoals *De Hooge Horsten* en de *Spolthorst*. Het gebied werd gekenmerkt door een onregelmatig netwerk van wegen, zoals de Tutenburgsestraat, de Zevenaarseweg, Kruisstraat, Broekzijdestraat, Mariendaalseweg, Didamseweg, Ganzepoelweg, Het Klooster, Eldrikseweg, De Koppel en de Dorpsstraat. Langs de wegen bevond zich verspreide bebouwing op terpen met langs de noordzijde van het gebied de kern Angerlo. Langs de IJssel bevond zich de buitenplaats Bingerden, die bestond uit het landhuis Bingerden omringd door tuinen, bossen en graslanden en bijbehorende boerderijen en bijgebouwen.

Het gebied werd doorsneden door enkele oost-west en noord-zuid georiënteerde wateringen (*Leigraven*) en waterlopen (o.a. de *Zwalm*). Langs de zuidoostgrens bevond zich een landweer, die de grens vormde tussen het graafschap/hertogdom Kleef en de hoge heerlijkheid Didam van het Huis Bergh. De begrenzing in het noordwestelijke deel van het plangebied werd gevormd door de licht slingerende Bingerdensedijk langs de IJssel.

Huidige situatie

De historische structuur is in grote delen van het plangebied grotendeels intact gebleven. Plaatselijk is echter de historische structuur in meer of mindere mate gewijzigd door herverkaveling, aanleg van nieuwe kanalen en waterlopen of doorbroken door de aanleg van nieuwe infrastructuur, zoals de aanleg van de N338 en de verlenging van de Ganzepoelweg en Eldrikse Weg.

Figuur 4.3 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z3 De Hooge Horsten rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z3a:

- toponiemen *De Hooge Horsten*, *Voor Wikkenmaat*, *Voor Tutenburg*, *Agter Tutenburg* en *De Bredegers*;
- overwegend brede, strookvormige verkaveling;
- historische structuur van beken, wateringen en dijken (o.a. *Zwalm*, *Bahrestraat*, *Leigraaf*, *Angerlosche Wetering*);
- verspreide bebouwing op terpen (o.a. *Tutenburg*, *Wikkemaat* en *Baren-Broek*);

- plaatselijk wijziging historische structuur door kleiwinning, herverkaveling, aanleg N338.

Gebied Z3b:

- toponiem *landgoed Bingerden*;
- historische eenheid van huis, tuinen, vijvers, grachten, bossen en weilanden;
- bebouwing op terpen (Kasteel van Bingerden, Groot Bingerden, Klein Bingerden en Kronenstijn);
- historische infrastructuur (o.a. Zevenaarseweg, Bingerdensestraat, Bingerdenseweg, Mariendaalseweg);
- rijksmonument (complex bestaande uit 22 onderdelen, waaronder tuinen, kasteel en bijgebouwen, dienstwoning en boerderijen);
- gemeentelijk monument (voormalig gemeentehuis);
- vrijwel intacte historisch eenheid (m.u.v. doorsnijding door N338): attentiegebied.

Gebied Z3c:

- toponiem *De Hooge Horsten*;
- intacte historische infrastructuur (Zevenaarseweg, Bingerdensestraat, Bahrestraat, Broekzijdestraat en Leigraaf);
- (zeer) ijl bebouwingslint langs Broekzijdestraat;
- bebouwing op terpen;
- oorspronkelijk verkaveling en perceelsbeplanting (kleinschalig karakter) vrijwel geheel gewijzigd.

Gebied Z3d:

- toponiem *Broek Zijde, Groot & Oud Kell, De Overlaak*;
- grotendeels intact netwerk van historische infrastructuur (o.a. Bingerdensestraat, Broekzijdestraat, Kruisstraat, Didamseweg en Ganzepoelweg);
- intacte ijle bebouwingslinten met terpen langs infrastructuur (o.a. Spalthorst, Klein Holthuizen, Goorwyk, Udengoed, Klein Ganzepoel, Grote Ganzepoel, Hertsom, Oud Kell, Groot Kell, Eekholt, Mied Veldje, Overlaak);
- 6 gemeentelijke monumenten (boerderijen);
- 1 rijksmonument (muurrestanten Kell);
- onregelmatig, blokvormige verkaveling;
- landweer langs zuidoostelijke grens;
- vrijwel intacte infrastructuur en bebouwingspatroon: attentiegebied.

Gebied Z3e:

- toponiem *het Klooster*;
- een door een oude geul (herkenbaar als restant van de oude wetering Leigraaf) en gemeentegrens begrensde historische eenheid;
- restanten groen langs perceelsgrenzen;
- kleinschalig bebouwingslint langs Het Klooster;
- 5 gemeentelijke monumenten (boerderijen en een landhuis);
- oorspronkelijke verkaveling en bewoningspatroon is gewijzigd.

Gebied Z3f:

- toponiem *Het Kruis Veld en Bevermeer*;
- verspreide bebouwing op terpen met bebouwingslint langs de Dorpsstraat van Angerlo en Bevermeerseweg (o.a. Bevermeer, Brinke Kwesterink en Dakkenhorst);
- 3 gemeentelijke monumenten (boerderij, woonhuis en melkfabriek);
- openheid;
- intacte historische infrastructuur (o.a. Dorpsstraat, De Koppel, Eldrikseweg en Kerkedijk);
- aantasting historische structuur door sterke vergroting kleinschalige verkaveling en uitbreiding bebouwing.

Gebied Z3g:

- toponiem *Leigraafsche Veld*;
- overgang van binnen- naar buitendijks gebied met strang;
- verspreide bebouwing op terpen;
- oorspronkelijke historische structuur is sterk gewijzigd.

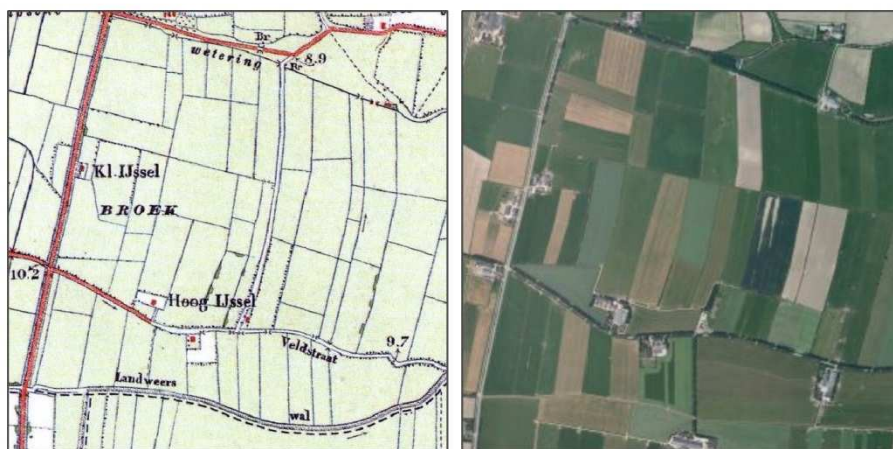
Cultuurhistorisch gebied Z4 De Weilanden

Historisch beeld

Het gebied De Weilanden ligt in het noordelijke deel van de gemeente Zevenaar. Het gebied behoort van nature tot de rivierkom, waarbinnen de pleistocene afzettingen (terrasafzettingen en rivierduinen) plaatselijk vrij ondiep voorkomen en het noordelijke deel wordt doorsneden door een oost-west georiënteerd netwerk van laat-pleistocene en vroeg-holocene geulen.¹ Deze landschappelijke structuur, een overwegend laag gelegen gebied met plaatselijk hogere gebieden, komt tot uiting in de toponiemen, zoals *De Hooge IJsselsche Weilanden*, *De Laage Weilanden*, *De Hooge Veldslagen*, *De Laage Veldslaagen* en *De Zweek Horst*. De natuurlijke ondergrond heeft ook zijn weerslag op de historische structuur met overwegend oost-west georiënteerde wegen en weteringen, zoals *Stoet genaamde Landweer* (de huidige Mallandweg), *de Veld Straat* (de huidige Grote Veldstraat-Kleine Veldstraat) en de *Barestraat* (de huidige Bahrestraat-Broekzijdestraat). Door middel van dwarsstraten en –weteringen was het gebied onderverdeeld in ontginningsblokken. Het gebied werd voor een groot deel in het zuidoosten begrensd door een landweer.

Het gebied was van oudsher vrijwel geheel in gebruik als grasland, dat overwegend was verkaveld in brede strookvormige percelen. Plaatselijk had de percelering een meer blokvormig karakter. Kenmerkend voor het gebied is een grote mate van openheid. Alleen in het oostelijke deel kende het gebied door beplanting van de perceelsgrenzen met (knot)bomen of andere beplanting een meer besloten karakter.

De bebouwing in dit gebied was zeer schaars en bestond uit op verspreide, op terpen gebouwde boerderijen langs de wegen. De aanwezigheid van (onbebouwde) terpen op enige afstand van deze wegen wijst er op dat het bebouwingspatroon in het verleden is gewijzigd.

Figuur 4.4 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z4 De Weilanden rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

De historische structuur is in het grootste deel van De Weilanden bewaard gebleven. De bebouwing heeft zich in de loop der tijd verdicht, maar het gebied heeft nog steeds een open karakter met zeer verspreide bebouwing. Plaatselijk is de verkaveling sterk gewijzigd of is de bebouwing niet ingepast in het landschap, waardoor de historische structuur is aangetast.

¹ Willemse, Verhagen & De Roode 2009.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z4a:

- toponiem *Pierik*;
- langgerekt gebied omgeven door weteringen (plaatselijk met weg) en landweer;
- overwegend brede, strookvormige verkaveling met plaatselijk blokvormige verkaveling;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- zeer schaarse bebouwing op terpen langs wegen;
- historische structuur, ondanks plaatselijke wijzigingen, nog grotendeels herkenbaar: attentiegebied.

Gebied Z4b:

- toponiemen *De Hooge IJsselsche Weilanden*;
- afwisseling min of meer noord-zuid georiënteerde brede strookvormige verkaveling en blokvormige verkaveling;
- min of meer rechthoekige ontginning omgeven door wegen geflankeerd door weteringen (o.a. Zevenaarseweg, Kleine Veldstraat, Broekzijdestraat, Angerlosche Wetering);
- grote mate van openheid;
- verspreide bebouwing op terpen langs wegen (o.a. *Klein IJssel*, *Hoog IJssel*);
- 1 gemeentelijk monument (boerderij);
- weiland;
- historische structuur, ondanks plaatselijke wijzigingen, nog grotendeels herkenbaar: attentiegebied.

Gebied Z4c:

- toponiemen *De Hooge Weilanden*, *De Hooge Veldslagen*, *De Laage Weilanden*;
- min of meer rechthoekige ontginning omgeven door wegen geflankeerd door weteringen (o.a. Bahrestraat, Zevenaarseweg en Grote Veldstraat);
- schaarse bebouwing op terpen (o.a. Malland);
- grote mate van openheid;
- weiland;
- historische structuur aangetast door ingrijpende herverkaveling, waarbij o.a. gebogen restant oude wetering grotendeels is verdwenen.

Gebied Z4d:

- toponiem *De Laage Veldslaagen*;
- historische eenheid omgeven door wegen geflankeerd door weteringen en restant landweer;
- brede, strookvormige min of meer noord-zuid georiënteerde verkaveling;
- schaarse bebouwing op terpen;
- grote mate van openheid;
- weiland (laaggelegen gebied);
- historische structuur, ondanks wijzigingen, nog grotendeels herkenbaar: attentiegebied.

Gebied Z4e:

- toponiem *De Zweek Horst*;
- noord-zuid en oost-west georiënteerde historische infrastructuur (Oudesteeg, Mallandweg, Zweekhorstweg, Landweer) deels geflankeerd door weteringen;
- verspreide bebouwing op terpen en bebouwingslint langs Oude Steeg;
- historische structuur doorbroken door Doesburgseweg, herverkaveling en grootschalige complexen.

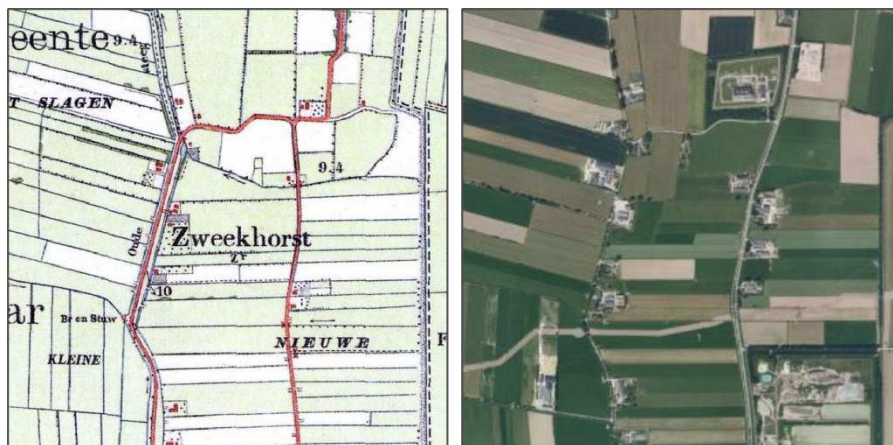
Cultuurhistorisch gebied Z5 Het Broek

Historisch beeld

'Het Broek' werd van oudsher gekenmerkt door een overwegend noord-zuid georiënteerde infrastructuur, waaronder *De Oude Steeg* (de huidige Oudsesteeg), de *Landweer* (de huidige Hengelder Leigraaf) en *De Schoepik Straat* met daarlangs *De Groessensche Leigraaf* in het oosten. Van nature behoort het gebied tot de rivierkom, waarbinnen de pleistocene terrasafzettingen plaatselijk, zoals ter hoogte van de Oude Steeg, vrij ondiep voorkomen.² De aanwezige toponiemen, zoals *Het Nieuwe Broek*, *De Oud Broeken*, *De Bemmen* en *De Kleine Maten*, wijzen op een moerassig en laaggelegen gebied, dat (deels) relatief recent is ontgonnen. Ook de aanwezigheid van weteringen rond de ontginningsblokken wijst op een natte ligging.

De veldnamen met 'slagen', zoals de *Korte Slagen* en de *Oort Slagen*, zijn gerelateerd aan de aanwezige strookvormige verkaveling. Het gebied is lange tijd grotendeels in gebruik geweest als weiland, dat verkaveld was in smalle tot vrij brede strookvormige kavels, die over het algemeen loodrecht op de aanwezige infrastructuur stonden. Langs de oostzijde van het gebied, op de gemeentegrens, bevond zich *De Landweer*, die bestond uit een wal met aan de oostzijde een wetering.

Het gebied was oorspronkelijk vrijwel onbebouwd; alleen langs de centrale ontginningsas, de Oude Steeg, bevond zich een ijl boerderijlint.³

Figuur 4.5 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z5 Het Broek rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

In een groot deel van het gebied is de hierboven beschreven situatie vrij intact bewaard gebleven. In de loop van de tijd heeft de bebouwing langs *De Oude Steeg* zich verdicht en zijn ook elders boerderijen verzeen. Plaatselijk is de historische structuur gewijzigd of geheel verdwenen door aanpassingen aan de verkaveling, de aanleg van nieuwbouwwijken, bedrijfsterreinen en de A12.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z5a:

- toponiem *Het Nieuwe Broek*;
- oost-west georiënteerde, smalle strookvormige verkaveling;
- noord-zuid georiënteerde infrastructuur (Oude Steeg, Doesburgseweg, Hengelder Leigraaf);

² Willemse, Verhagen & De Roode 2009.

³ Kadasterkaart 1811-1832.

- grote mate van openheid met overwegend weiland;
- geringe bebouwing op terpen in de vorm van een ijl bebouwingslint langs de Oude Steeg en Doesburgseweg;
- 1 gemeentelijk monument;
- intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied Z5b:

- toponiem *Het Nieuwe Broek*;
- historische structuur doorbroken door A12;
- bufferzone tussen uitbreidingswijken Zevenaar en het open weidegebied.

Gebied Z5c:

- vrijwel compleet gewijzigde historische structuur (verkaveling en openheid) met uitzondering van de noord-zuid georiënteerde infrastructuur (Doesburgseweg en Hengelder Leigraaf).

Gebied Z5d:

- toponiem *De Korte Slagen*;
- omgeven door wegen en weteringen (Schoepikstraat, Rouvenenstraat, Mallandweg en Kortslag)
- restant onregelmatige, noord-zuid georiënteerde strookvormige verkaveling;
- grote mate van openheid met overwegend weiland;
- historische structuur (onbebouwd, strookvormige noord-zuid georiënteerde verkaveling) gewijzigd.

Gebied Z5e:

- toponiem *De Oort Slagen*;
- regelmatige, smalle strookvormige verkaveling loodrecht op Oude Steeg;
- omgeven door wegen en weteringen (de Schoepikstraat, de *Groessensche Leigraaf*, de Kortslag, de Oude Steeg en de *Leigraaf*);
- grote mate van openheid met afwisseling weiland en akkers;
- ijl bebouwingslint met terpen langs Oude Steeg;
- historische structuur nog redelijk intact en slechts plaatselijk gewijzigd: attentiegebied

Gebied Z5f:

- toponiem *De Oude Broeken, de Kleine Maten, De Bemmen*;
- schaarse bebouwing (op terpen);
- 1 gemeentelijk monument;
- brede strookvormige verkaveling;
- grote mate van openheid met afwisseling weiland en akkers;
- omgeven door wegen en weteringen (Schoepikstraat, de *Groessensche Leigraaf*, de *Leigraaf*, de Oude Steeg en de Kleine Matenweg, tracé A12);
- deels gewijzigde historische structuur (o.a. verkaveling, verlegging infrastructuur en weteringen, verdichting bebouwing).

Gebied Z5g:

- toponiem *De Hortelen* en *De Lentemorgen*;
- restant historische infrastructuur (Kleine Matenweg en Reisenweg);
- vrijwel compleet gewijzigde historische structuur (verkaveling, infrastructuur en openheid).

Cultuurhistorisch gebied Z6 De Dijk

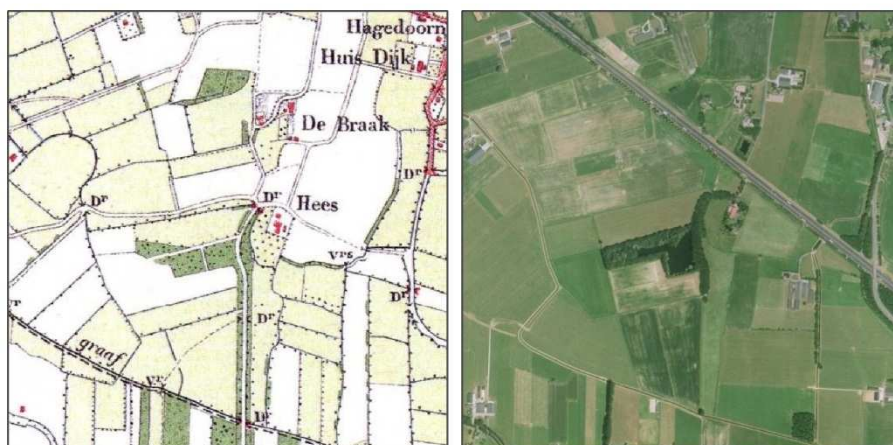
Historisch beeld

'De Dijk' ligt in het zuidoostelijke deel van de gemeente Zevenaar. Het gebied werd van oudsher in het zuidwesten begrensd door een landweer, terwijl het gebied in noordoostelijke richting niet duidelijk begrensd was. Het gebied ligt van nature op de overgang van het pleistocene landschap naar de hogere delen van het rivierenlandschap (oeverwalafzettingen). Het gebied werd gekenmerkt door een afwisseling van (al dan niet onregelmatige) blokvormige en meer strookvormige verkaveling. Het gebied werd doorsneden door een noordwest-zuidoost georiënteerde wetering (*Lange Wetering*). Slechts plaatselijk waren er enkele woonplaatsen, waaronder de buitenplaats de *Hees*. Rond het huis Hees bevonden zich percelen bos en akker. De omringende gronden waren overwegend in gebruik als grasland. Door de aanwezigheid van beplanting op de perceelsgrenzen, had het gebied een relatief gesloten karakter.

De infrastructuur in het gebied was eveneens schaars en bleef lange tijd beperkt tot het Hazenpad-Ravenstraat (*Weg van Didam naar Elten*). Aan het einde van de negentiende eeuw is door het gebied de spoorlijn Zevenaar-Winterswijk aangelegd.

Huidige situatie

In een groot deel van het gebied is de historische structuur sterk gewijzigd door de uitbreidingswijken en bedrijventerreinen van Zevenaar enerzijds en het knooppunt Oud-Dijk van de A12 anderzijds. In het centrale deel van het plangebied, rond buitenplaats Hees, is de ruimtelijke karakteristiek ondanks uitbreidingen van de boerderijlocaties, grotendeels bewaard gebleven. Door de aanleg van de A12, op de huidige gemeentegrens, is de oorspronkelijke landschappelijke relatie met het noordelijk gelegen gebied verbroken.

Figuur 4.6 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z6 De Dijk rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z6a:

- restant landweer;
- vrijwel compleet gewijzigde historische structuur (ontwikkeling industrieterrein en bufferzone tussen uitbreidingswijken Zevenaar en A12).

Gebied Z6b:

- onregelmatige blokvormige- en strookvormige kavels;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- restanten enk;

- restanten wetering (*Lange Wetering*) en infrastructuur (Hazenpad-Ravenstraat);
- restant landweer;
- verspreide bebouwing;
- buitenplaats *Hees*;
- grotendeels intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied Z6c:

- compleet gewijzigde historische structuur (knooppunt Oud-Dijk A12).

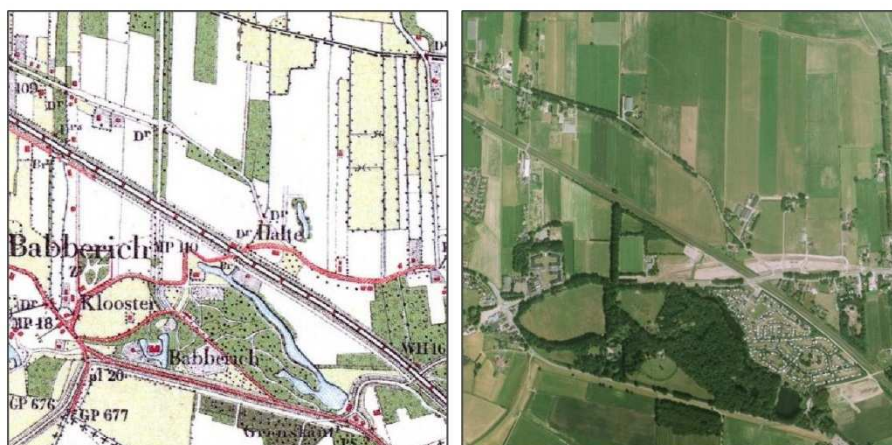
Cultuurhistorisch gebied Z7 Het Kwartier

Historisch beeld

'Het Kwartier' ligt in het zuidoostelijke deel van de gemeente Zevenaar. Het gebied werd van oudsher begrensd door de Landweer in het noorden en de uiterwaarden in het zuiden. Daarnaast werd het gebied doorkruist door de noordwest-zuidoost georiënteerde Steeg-Beekseweg en enkele evenwijdig aan de verkaveling gelegen noord-zuid georiënteerde weteringen en wegen. Het gebied ligt op de overgang van het pleistocene dekzandlandschap in het oosten naar het holocene rivierenlandschap in het westen. Ondanks deze landschappelijke tweedeling wordt het gehele gebied gekenmerkt door noord-zuid georiënteerde, overwegend smalle, strookvormige percelen, die in westelijke richting breder werden. De verkaveling is in het zuidelijke deel sterk beïnvloed door de aanwezigheid van de buitenplaats Babberich, waardoor de strookvormige verkaveling doorbroken wordt. Door de aanwezigheid van groene perceelsgrenzen en bosjes heeft het gebied een kleinschalig karakter. Het gebied was afwisselend in gebruik waren als bouwland, grasland en bos met in het zuidwestelijke deel de buitenplaats Babberich.

De bebouwing concentreerde zich voornamelijk in verspreide bebouwingslinten langs de Beekseweg en de Steeg en in het oostelijke, hogere deel van het landschap als verspreide bebouwing op enige afstand van de doorgaande wegen. In het langere, westelijke deel bevond de bebouwing zich overwegend op terpen.

In de tweede helft van de negentiende eeuw is de spoorlijn Zevenaar-Kleef (Duits: Kleve) aangelegd, die het historisch ontwikkelde landschap doorsneed.

Figuur 4.7 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z7 Het Kwartier rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

De oorspronkelijke historische structuur is in grote delen van het gebied nog vrijwel intact aanwezig. Dit geldt met name voor de buitenplaats Babberich, die is aangewezen als rijksmonument (complex). Het gebied kent nog steeds een overwegend strookvormige verkaveling, waarbij de percelen bos zijn vervangen door akker of grasland. De kenmerkende beplanting op perceelsgrenzen en langs de infrastructuur is plaatselijk nog aanwezig. Ook het bebouwingspatroon heeft zijn karakteristiek grotendeels behouden.

Dit geldt niet voor het (zuid)oostelijke deel van het plangebied, waar de aanleg van een bedrijventerrein, een knooppunt van de A3, de aanleg van de N812 (met op- en afritten) en de aanwezigheid van campingterreinen de oorspronkelijke historische structuur in meer of mindere mate heeft gewijzigd.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z7a:

- restanten historische wetering;
- vrijwel compleet gewijzigde historische structuur (industrieterrein en knooppunt van de A12).

Gebied Z7b:

- toponiem *Het Kwartier*;
- historische eenheid begrensd door Landweer in het noorden en de Steeg – Beekseweg in het zuiden;
- noord-zuid georiënteerde strookvormige verkaveling, die in oostelijke deel smal is en in het westelijke deel breder wordt;
- restanten beplanting perceelsgrenzen en infrastructuur ((knot)bomen, e.d.);
- restant landweer;
- schaarse dwarswegen en weteringen parallel aan verkaveling;
- bebouwingslint langs Steeg-Beekseweg;
- boerderijzwerm op afstand van historische infrastructuur in oostelijke deel;
- 1 gemeentelijk monument;
- intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied Z7c:

- noordwest-zuidoost georiënteerde infrastructuur (De Steeg, spoorbaan Zevenaar-Kleef);
- noord-zuid georiënteerde strookvormige verkaveling;
- ijl bebouwingslint langs de Steeg;
- wijziging historische structuur door uitbreidingswijken Babberich en sportpark.

Gebied Z7d:

- buitenplaats *Babberich* of *Halsaf*;
- historische eenheid van landhuis met omringende vijvers, bossen, graslanden en bijgebouwen;
- rijksmonument-complex (bestaande uit 7 onderdelen, waaronder een kasteel met bijgebouwen, een dienstwoning, tuinen en een boerderij);
- 1 gemeentelijk monument;
- intacte historische eenheid: attentiegebied.

Gebied Z7e:

- spoorbaan Zevenaar-Kleef;
- kleinschalige historische infrastructuur (Kwartiersedijk, Beekseweg, Eltenseweg en Veldhuizenseweg);
- brede strookvormige verkaveling (aansluitend op cultuurhistorisch gebied 7b) opgedeeld in onregelmatige blokken;
- bebouwingslint langs Beekseweg en bebouwingsconcentratie langs Kwartiersedijk;
- 1 rijksmonument (woonhuis);
- kleinschalige landschap met afwisseling bos en agrarisch gebruik;
- plaatselijk sterk gewijzigde historische structuur (a.g.v. N812 en campingterreinen).

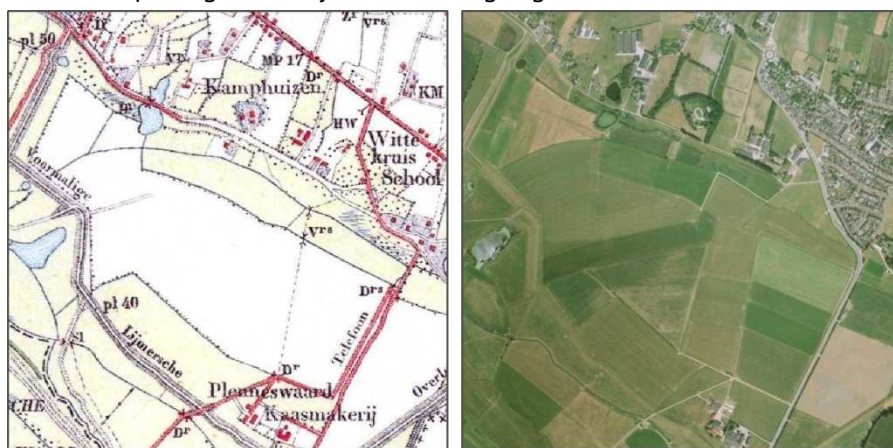
Cultuurhistorisch gebied Z8 De Waarden

Historisch beeld

'De Waarden' ligt in het uiterste zuidoostelijke deel van de gemeente Zevenaar en vormt samen met het aangrenzende gebied in de gemeente Rijnwaarden (cultuurhistorisch gebied R1) een eenheid. Het gebied was in het begin van de negentiende eeuw volledig omdijkt en grensde aan strangen van de Oude Rijn. Door de omdijking waren de waarden beschermd tegen overstromingswater dat via de oude rivierarmen tot diep in de gemeente Rijnwaarden kon doordringen. Desondanks vonden nog regelmatig dijkdoorbraken en overstromingen plaats. De aanwezigheid van wielen en het kronkelig verloop van de dijken bleven hiervan lange tijd de stille getuigen. Een deel van deze overstromingen werd opzettelijk veroorzaakt door een verlaging van de dijk, de zogenaamde Liemerse Overlaat. Het water van de aangezwollen Oude Rijn stroomde bij hoog water over de verlaging naar de Liemers, waardoor de stroomafwaarts gelegen gebieden werden ontlast.

Het gebied, dat voornamelijk gebruikt werd als weiland met in het hoger gelegen, noordoostelijke deel akkers en bossen, was oorspronkelijk overwegend verkaveld in grote, onregelmatige blokvormige kavels. Het gebied had, als gevolg van de grootschalige verkaveling en de geringe perceelsbeplanting, grotendeels een open karakter.

Het gebied was grotendeels onbebouwd. Plaatselijk bevonden zich echter wel geïsoleerde boerderijen, die vanwege het overstromingsgevaar op terpen waren gebouwd. Met de aanleg van de spoorlijn Zevenaar-Kleef (Duits: Kleve) in de tweede helft van de negentiende eeuw is het uiterste noordoostelijke deel van de rest van het gebied afgescheiden. In de Tweede Wereldoorlog zijn op twee locaties versperringen van dijkaccessen aangelegd.⁴

Figuur 4.8 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z8 De Waarden rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

Het gebied heeft de hierboven beschreven karakteristiek grotendeels behouden. De bebouwing in het gebied is nog gering en sterk geïsoleerd. Het oude verkavelingspatroon is nog vrijwel intact aanwezig, evenals een groot deel van de omringende bedijking. Alleen langs de buitenplaats Babberich is de oude, slingerende bedijking met de aanleg van Emmerichseweg deels geslecht. Desondanks zijn de gevolgen van oude dijkdoorbraken nog herkenbaar aan het slingerend verloop van een aantal dijken en een watervoerend wiel. Plaatselijk is het reliëf door kleiwinning aangepast.

⁴ Kadasterkaart 1811-1832, Bonneblad ca. 1900.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z8a:

- toponiem *De Uiterwaarden*;
- historische eenheid omgeven door dijken (o.a. de Oud-Zevenaarsedijk en Kamphuizerweg) met overlaat (Liemersche overlaat);
- grote, onregelmatige blokvormige verkaveling;
- schaarse bebouwing (*Tebeswaard*, *Kaasmakerij*) op terpen;
- doorgaande weg naar veerstoep ten zuiden van het gebied (Aerdtseseweg);
- wetering aan de voet van de dijk langs Babberich (Kamphuizerweg);
- wielen en slingerend verloop dijken als restant van dijkdoorbraken;
- intacte historische structuur: attentiegebied.

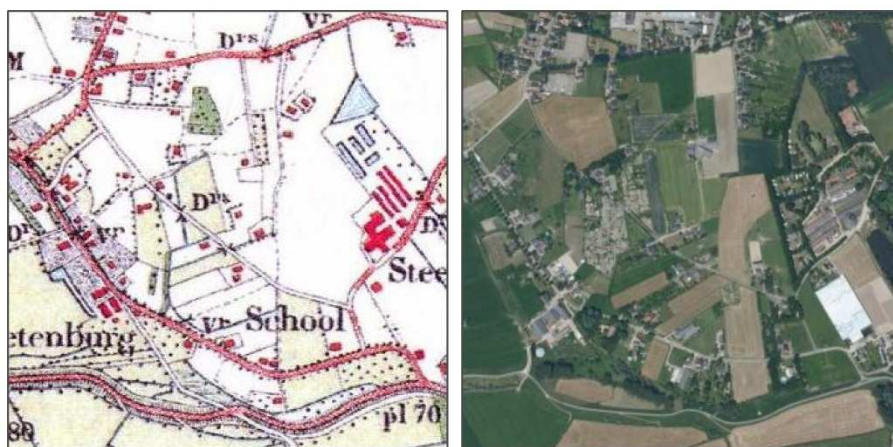
Gebied Z8b:

- toponiem *De Uiterwaarden*;
- historische eenheid met aansluitend gebied in de gemeente Rijnwaarden (cultuurhistorisch gebied R1d);
- begrensd door dijken (o.a. Kwartiersedijk) en landsgrens;
- grootschalige, onregelmatige blokvormige verkaveling;
- doorsneden door wetering (*Leigraaf*);
- kronkelig verloop dijk en wiel als restant dijkdoorbraken;
- overgang van weilanden in het zuidoostelijke deel naar bouwlanden en bossen in noordoostelijke deel;
- restant versperring dijkaccessen in de Lijkweg en de Emmerichseweg;
- schaarse bebouwing in noordoostelijke deel op terpen/dijk;
- 1 gemeentelijk monument;
- spoorlijn Zevenaar-Kleef;
- wijziging historisch karakter door o.a. bebouwing, beplanting en wijziging verkavelingsstructuur.

Cultuurhistorisch gebied Z9 Zevenaar-Zuid

Historisch beeld

'Zevenaar-Zuid' ligt in het zuidelijke deel van de gemeente Zevenaar en wordt van oudsher aan de zuidzijde begrensd door de dijk langs de Oude Rijn (De Oliemolen-Ooysedijk-Oud-Zevenaarsedijk-Kamphuizerweg). Deze dijk is, gezien het kronkelige verloop en de aanwezigheid van wielen, in het verleden meermaals doorgebroken. Het gebied, dat bestaat uit oeverwal- en crevasse-afzettingen, werd gekenmerkt door een overwegend kleinschalige, onregelmatige blokvormige verkaveling en was overwegend in gebruik als bouwland. Het gebied werd doorsneden door een onregelmatig netwerk van wegen, waarlangs op veel plekken sprake was van relatief dichtbebouwde bebouwingslinten (o.a. *Dijkstukken en Ooij*). In het oostelijke deel van het gebied was sprake van meer verspreide bebouwing (*Holthuizen*). Tevens bevonden zich in het gebied enkele duidelijke bewoningskernen, zoals *Oud-Zevenaar* en *Zevenaar*. De afwatering van het gebied werd verzorgd door enkele min of meer noord-zuid georiënteerde waterlopen, die in zuidelijke richting op de Waarden afwaterden. Met de aanleg van de spoorlijn Zevenaar in de tweede helft van de negentiende eeuw is het gebied in tweeën gedeeld.

Figuur 4.9 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied Z9 Zevenaar-Zuid rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

De historische karakteristiek is in een groot deel van het gebied behouden gebleven. Desondanks staat het gebied onder druk van oprukkende nieuwbouwwijken en bedrijventerreinen en de daarmee verband houdende uitbreiding van infrastructuur en verdichting van bebouwingslinten.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied Z9a:

- begrensd door landweer in het noorden en Kamphuizerweg in het zuiden;
- kleinschalige, onregelmatig, blokvormige verkaveling;
- omgrachte havezate Kamphuizen;
- verspreide bebouwing buurtschap Holthuizen (deels op terpen) en bebouwingslint langs Oud-Zevenaarsedijk (*De Dijkstukken*);
- 2 rijksmonumenten (Molen De Hoop en Huis Kamphuyzen);
- 2 gemeentelijke monumenten;
- noordoost-zuidwest georiënteerde weterring, die afwatert op wiel langs de Kamphuizerweg;
- onregelmatig netwerk historisch infrastructuur (Bettestraatje, Babberichseweg, Uiverswegen de Steeg);
- spoorbaan Zevenaar-Kleef;

- historische structuur is plaatselijk gewijzigd door uitbreiding bebouwing (o.a. bedrijventerrein) en wegennetwerk.

Gebied Z9b:

- begrensd door spoorbaan in het noorden en Kamphuizerweg in het zuiden;
- kleinschalige, onregelmatige verkaveling met plaatselijk smalle strookverkaveling;
- verspreide bebouwing (deels op terpen) en bebouwingslint langs Oud-Zevenaarsedijk (*De Dijkstukken*);
- 1 gemeentelijk monument;
- restanten historische infrastructuur, o.a. Dijkweg, Bettestraatje, Poelwijkerlaan, Babberichseweg);
- spoorbaan Zevenaar-Kleef;
- historische structuur deels doorbroken door N336 en uitbreidingswijken Oud-Zevenaar.

Gebied Z9c:

- onregelmatige blok- en strookvormige verkaveling;
- buitenplaats *Huis Zevenaar*;
- deel rijksmonument-complex (buitenplaats Zevenaar met tuinaanleg en erfscheiding);
- spoorbaan Zevenaar-Kleef;
- restanten historische infrastructuur (o.a. Babberichseweg en Hengelder);
- restanten landweer;
- historische structuur deels doorbroken door aanleg N336 en vergroting verkaveling.

Gebied Z9d:

- afwisseling brede strookvormige en blokvormige verkaveling;
- groot wiel (*Breulij*) met slingerend verloop dijk (Ooysedijk);
- gebogen wegen rond wiel (Oud Zevenaarseweg, Steenheuvel en Panovenweg);
- strook bos tussen wetering en Oude Zevenaarseweg;
- bebouwingslint langs Oud Zevenaarseweg en Ooysedijk;
- steenfabriek De Panoven (rijksmonument) met kleiwinningsputten;
- intacte historische structuur met restanten dijkdoorbraken en steenindustrie: attentiegebied.

Gebied Z9e:

- toponiem *Ooij*;
- onregelmatige blokvormige verkaveling met plaatselijk strookvormige verdichting;
- dicht vertakt historisch wegenpatroon (o.a. Pannerdenseweg, Rosandeweg, Slenterweg, Heilige Huisjes, Ooyselandweg);
- kronkelig verloop dijk;
- bebouwingslinten langs wegen (deels met terpen, de Ooij) en dijken;
- 5 gemeentelijke monumenten;
- intacte historische structuur (verkaveling, infrastructuur en bebouwingspatroon): attentiegebied.

Gebied Z9f:

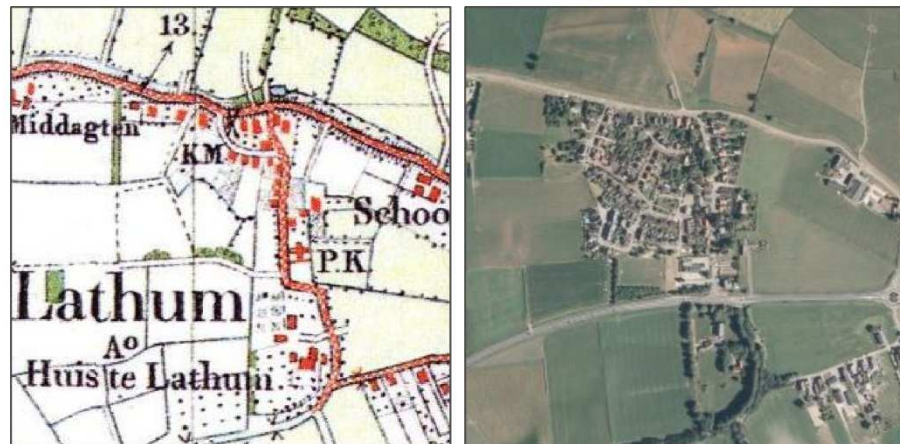
- toponiem *Olie Molen*;
- afwisseling strookvormige en blokvormige verkaveling;
- netwerk historische infrastructuur; wegen (Leuffenseweg, Pannerdenseweg en Hoevestraat) en dijk (De Oliemolen);
- wetering (*De Groesensche Leigraaf*) op gemeentegrens;
- bebouwingslint langs De Oliemolen en Pannerdenseweg (deels met terpen);
- verspreide bebouwing;
- 1 gemeentelijk monument;
- wijziging historisch karakter door vergroting verkaveling en uitbreiding en vergroting bebouwing.

Gebied Z9g:

- restanten historische structuur (o.a. spoorbaan, De Groeneweg, Hoevestraat-Groessenseweg, wetering);
- bebouwingslint langs Methen;
- historische structuur doorbroken a.g.v. verlegging Groessenseweg en aanleg spoorlijn.

Bebouwde kom Z10 Lathum

Het dorp Lathum is in de middeleeuwen ontstaan op een oeverwal van de IJssel. De ligging aan de IJssel heeft in het verleden gezorgd voor scheepvaart-gerelateerd ondernemerschap en de vestiging van enkele steenfabrieken. Lange tijd zal het dorp een agrarisch karakter hebben gehad, verspreid rond een bebouwingsconcentratie (school, pastorie, molen) nabij de in oorsprong vermoedelijk veertiende-eeuwse kerk. Bebouwing in het dorp groeide naar verloop van tijd in lintvorm (door verdichting) langs de Bandijk, als ook langs de Koestraat en de straat die naar het van oorsprong middeleeuwse Huis te Lathum leidt (thans de Kerkstraat). De negentiende-eeuwse structuur van het dorp is nog herkenbaar en in het dorp zijn nog de nodige (voormalige) boerderijen aan te wijzen. Aan de zuidzijde snijdt de provinciale Rivierweg (N338) het Huis te Lathum van het dorp af. De weg doorsnijdt ook de Bandijk, juist ten oosten van de dorpskern.

Figuur 4.14 Lathum rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

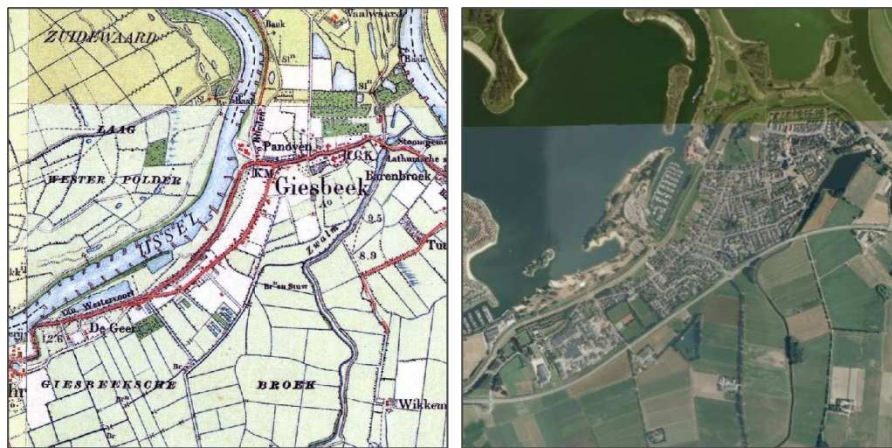
- dijklint als historische hoofdstructuur met in oorsprong verspreide agrarische bebouwing aan de landzijde;
- historische infrastructuur met Molenstraat, Kerkstraat en Koestraat als voornaamste wegen, grotendeels intact;
- kerkelijk centrum tussen de Bandijk en het Huis Lathum;
- herkenbare agrarische oorsprong langs de linten, latere verdichting en uitbreiding langs deze linten vaak op boerderijen geënt;
- uitbreidingen met woningen vooral aan de westzijde van de Kerkstraat (XX-B); Hier is de bebouwingsdichtheid hoger en het woonhuis het dominante type;
- scherpe grenzen tussen bebouwde kom en het buitengebied;
- 2 rijksmonumenten (NH kerk en pastorie) en 3 gemeentelijke monumenten (woonhuis, boerderij en begraafplaats).

Bebouwde kom Z11 Giesbeek

Het dorp Giesbeek is een relatief jong dorp gelegen op een oeverwal van de IJssel. In de negentiende eeuw was er sprake van enige bebouwing langs de dijk (nu Kerkstraat). Buitendijks waren enkele steenovens te vinden. De bouw van de voorganger van de huidige Martinuskerk in 1833 zal een belangrijke impuls hebben gegeven aan het dorp dat met name in de tweede helft van de twintigste eeuw groei in zuidelijke richting kende. Thans vormt het dorp een goede uitvalsbasis voor toerisme vanwege de waterrecreatie.

Cultuurhistorische karakteristiek

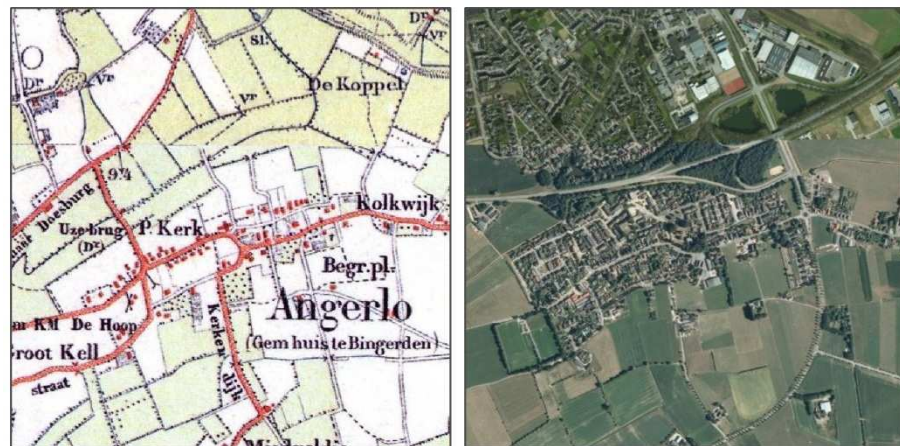
- historische hoofdstructuur met verspreid langs het dijklint vrijstaande bebouwing uit de negentiende- en vroeg-twintigste eeuw;
- ruimtelijke karakteristiek in de twintigste eeuw gewijzigd door inbreidingen langs het lint en uitbreidingen in verschillende richtingen;
- oudste bebouwing heeft een hoofdzakelijk agrarisch karakter;
- 2 gemeentelijke monumenten (kerk en pastorie) en 1 rijksmonument (Molen De Hoop);
- begrenzingen van de bebouwde kom grotendeels door de rivierdijk en de Zwalm.

Figuur 4.15 Giesbeek rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Bebouwde kom Z12 Angerlo

Het dorp Angerlo heeft enige bekendheid vanwege de Nederlands Hervormde kerk die een interessante en lange bouwgeschiedenis kent en in het hart van het dorp is gelegen. Angerlo ligt op een rivierduin en ontwikkelde zich in de loop van de negentiende eeuw langs linten, gevormd door landwegen. De structuur van de bebouwing en de wegen is nog grotendeels zoals in de negentiende eeuw, al is de bebouwing gedurende de twintigste eeuw wel enigszins verdicht. De aanleg van de provinciale weg N338 aan de noordzijde van het dorp heeft ook haar weerslag gehad. Aan de zuidzijde opent zich vanuit het dorp thans nog het landschap en heeft de bebouwing nog een agrarisch karakter. In het dorp zelf is ook nog het een en ander aan negentiende-eeuwse en vroeg twintigste-eeuwse bebouwing te vinden. De omgeving rond Het Klooster is in het document *Monumentenbeleid Zevenaar 2008-2013* aangemerkt als potentieel beschermd dorpsgezicht.

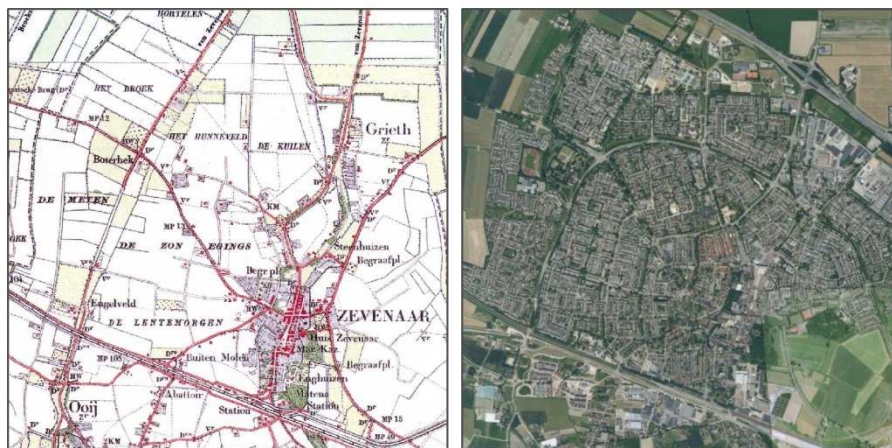
Figuur 4.16 Angerlo rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- Dorpsstraat door ruimte, groen, de vele boerenerven en kerk duidelijk herkenbaar als oud kernlint. Kleinschalige inbreiding met woningen;
- historisch stratenpatroon grotendeels intact;
- scherpe overgang tussen bebouwde kom en buitengebied;
- groei van het dorp vooral door uitbreiding aan de noord- en oostzijde, waar de bebouwingsdichtheid aanmerkelijk hoger is en het woonhuis het dominante type;
- 1 rijksmonument (NH kerk) en 12 gemeentelijke monumenten (pastorie, woonhuizen, melkfabriek, begraafplaats en boerderijen).

Bebouwde kom Z13 Zevenaar

De bewoningsgeschiedenis van Zevenaar gaat ten minste terug tot in de negende eeuw. In de middeleeuwen en zeker na het verkrijgen van stadsrechten in 1487, vervulde de plaats een belangrijke rol als handel- en marktcentrum voor de regio. De geografische ligging in een grensgebied en nabij de Rijn heeft in het verleden geleid tot verwoestingen als gevolg van oorlogsgeweld (ook de Tweede Wereldoorlog) en overstromingen. In de huidige stadskern is de middeleeuwse stadsstructuur nog duidelijk aanwezig, ondanks dat van de verdedigingswerken nog maar weinig herkenbaar is. Een belangrijk stadselement is het opvallend ruime marktplaats en de zuidelijk daarvan gelegen rooms-katholieke kerk. Tot ver in de negentiende eeuw bleef Zevenaar beperkt in omvang (circa 1400 inwoners in 1856). Pas vanaf circa 1907 werd buiten de middeleeuwse stadsverdediging gebouwd en verdwenen de stadspoorten. In de loop van de twintigste eeuw groeide de plaats echter gestaag, onder andere door industrialisatie en werd het buurtschap Griet in Zevenaar opgenomen. In het document *Monumentenbeleid Zevenaar 2008-2013* wordt het centrum van Zevenaar genoemd als potentieel beschermd stadsgezicht.

Figuur 4.17 Zevenaar rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

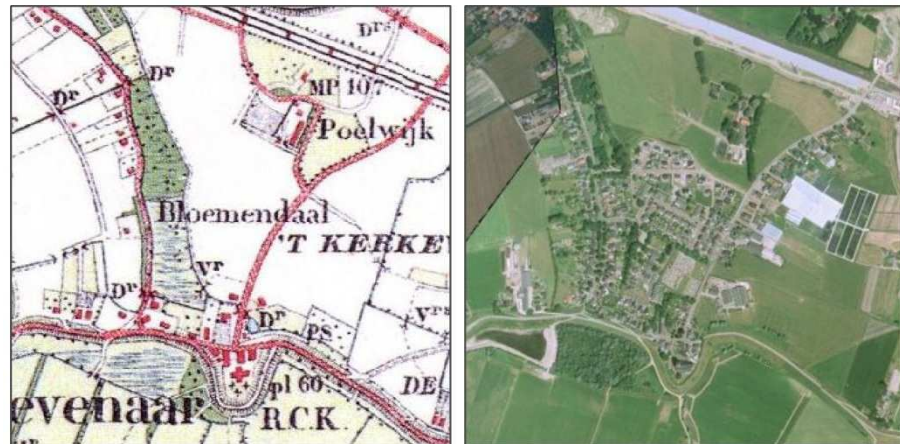
Cultuurhistorische karakteristiek

- middeleeuwse stadsstructuur en infrastructuur;
- stadshart met markt en kerken;
- stedelijk patroon met min of meer gesloten bouwblokken;
- in het centrum overwegend tweelaags (winkel)panden met kap;
- prominente groengebieden in of grenzend aan het stadshart (huis Sevenaer, Freulebos, Gimbornpark en Stationsplein);
- diversiteit in bouwtypen, architectuur en schaal;
- belangrijke wederopbouw-component;
- sterke groei na de Tweede Wereldoorlog door middel van wijken, overwegend aan de noordwestzijde van de stad
- begrenzingen door spoorlijn (zuid), A12 (noord) en het huis Sevenaer met haar tuinen en gronden (oost);
- circa 31 rijksmonumenten (waaronder een deel van het complex buitenplaats Zevenaar) en 41 gemeentelijke monumenten.

Bebouwde kom Z14 Oud Zevenaar

De geschiedenis van Oud Zevenaar gaat terug tot in de middeleeuwen. Het dorp is aan de rivier de Rijn ontstaan. De historische dorpskarakteristiek waarbij de kerk aan de dijk het centrale punt vormt en in haar nabijheid panden met functies als herberg, pastorie en tolhuis heeft, is nog deels herkenbaar.

Landschappelijk is met name het dijktracé en de vooruitgeschoven plaats van de in de dertiende eeuw reeds genoemde Martinuskerk interessant te noemen. Oud Zevenaar werd met name in de twintigste eeuw uitgebreid in het aangrenzende polderlandschap achter de dijk en langs de oude landwegen richting Zevenaar en Didam. In het document *Monumentenbeleid Zevenaar 2008-2013* wordt de dorpskern van Oud Zevenaar aangemerkt als potentieel beschermd dorpsgezicht.

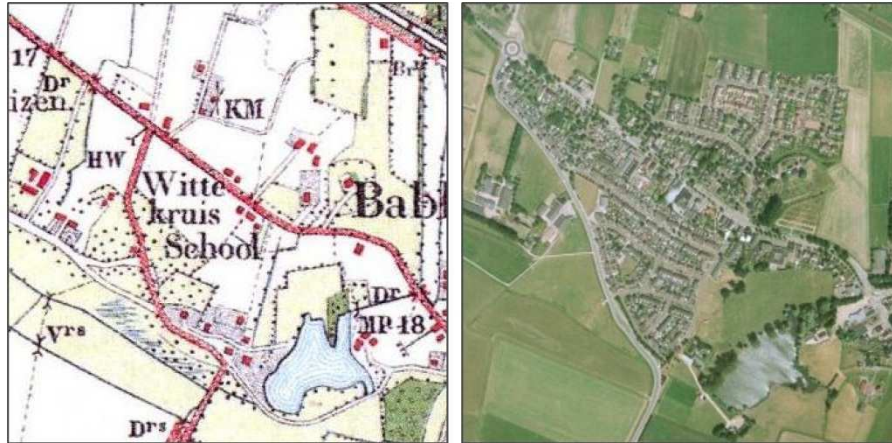
Figuur 4.18 Oud-Zevenaar rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- ontwikkeling langs oude landwegen, ontkiemd aan de rivierdijk;
- duidelijke historische kern met kerk, café, polderhuis en pastorie: kleinschalig;
- overwegend vrijstaande bebouwing, relatief uniform, meestal éénlaags onder zadeldak;
- inbreidingen daterend uit de jaren tachtig van de twintigste eeuw;
- 1 rijksmonument (kerk) en 4 gemeentelijke monumenten (waaronder begraafplaatsen).

Bebouwde kom Z15 Babberich

Het dorp Babberich kent eenzelfde soort geschiedenis als Angerlo. Lange tijd is het een betrekkelijk klein dorp geweest en kende het in de negentiende eeuw groei en verdichting voornamelijk langs de oude linten. De historische lintenstructuur door het dorp is thans nog grotendeels herkenbaar. Bij het dorp staat nog wel het achttiende-eeuwse huis Babberich en het voormalige klooster 's-Herenhof.

Figuur 4.19 Babberich rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- aaneenschakeling van ensembles: buitenplaats Babberich (1786 en ouder), het kloostercomplex (vanaf circa 1885), het Huize Valdyk (circa 1825) en de Zwanenwaai (1744) langs een historisch lint;
- historisch stratenpatroon grotendeels intact;
- twintigste-eeuwse woningbouw aan de westzijde (verdwenen buurtschap Holthuizen);
- scherpe overgang tussen bebouwde kom en buitengebied;
- 2 gemeentelijke monumenten.

Bijlage 3b Toelichting cultuurhistorische waardenkaart gemeente Rijnwaarden

Cultuurhistorisch gebied R1 De Waarden

Historisch beeld

'De Waarden' ligt in het uiterste noordelijke deel van de gemeente Rijnwaarden en vormt landschappelijk gezien een eenheid met cultuurhistorisch gebied Z8 in Zevenaar. De deelgebieden bestaan uit uiterwaarden, die in het begin van de negentiende eeuw volledig waren omdijkt en grensden aan of zelfs volledig werden omringd door strangen van de Oude Rijn. Ook in de waarden zelf waren oude strangen nog als al dan niet moerassige laagtes herkenbaar. Door de omdijking waren de waarden beschermd tegen overstromingswater dat via de oude rivierarmen tot diep in de gemeente Rijnwaarden kon doordringen. Desondanks vonden als gevolg van dijkdoorbraken nog regelmatig overstromingen plaats. De aanwezigheid van wielen en het kronkelige verloop van de dijken bleven hiervan lange tijd de stille getuigen.

Het gebied, dat voornamelijk gebruikt werd als weiland, was overwegend verkaveld in grote, onregelmatige blokvormige kavels met plaatselijk brede strookvormige percelen. Veel van de perceelsgrenzen werden gemarkeerd door (knot)bomen of andere beplanting.

Het gebied was grotendeels onbebouwd. Plaatselijk bevonden zich echter wel geïsoleerde boerderijen, die vanwege het overstromingsgevaar op terpen waren gebouwd. Langs de zuidoostgrens van gebied R1e bevond zich de kern van het dorp Aerdt, dat deels aan weerszijden van een dijk is gebouwd.⁵

Figuur 4.10 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied R1 De Waarden rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

Het gebied heeft de hierboven beschreven karakteristiek grotendeels behouden. De bebouwing in het gebied is nog gering en sterk geïsoleerd. Het oude verkavelingspatroon is in gebied R1a nog redelijk intact aanwezig; slechts plaatselijk zijn perceelsgrenzen rechtgetrokken of is de verkaveling verkleind. In de overige deelgebieden en dan met name in deelgebied R1b is de verkaveling sterk gewijzigd. De oude perceelsgrensbepanting is in de loop der tijd grotendeels verdwenen, alhoewel plaatselijk hiervan nog restanten aanwezig zijn. Een deel van de *Den Waardsche Dam* langs de zuidzijde van deelgebied R1a is geslecht, waardoor deze niet meer herkenbaar is in het landschap. Op andere

⁵ Kadasterkaart 1811-1832, Bonneblad ca. 1900.

plaatsen zijn dijken rechtgetrokken. Desondanks zijn de gevolgen van oude dijkdoorbraken nog herkenbaar aan het slingerend verloop van een aantal dijken en aan een aantal nog watervoerende wielen. Ondanks dat plaatselijk kleiwinning heeft plaatsgevonden, is ook de geologische ontwikkeling van het gebied aan het voorkomen van waterlopen en al dan niet watervoerende laagtes nog te herleiden.

Cultuurhistorische karakteristiek

Deelgebied R1a:

- toponiem *De Waarden*;
- onregelmatige, blokvormige en plaatselijk brede strookvormige kavels;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.)
- overwegend weiland;
- zeer verspreide, schaarse bebouwing op terpen;
- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijklichamen;
- grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Deelgebied R1b:

- toponiem *Groote Geldersche Waard*;
- overwegend weiland;
- zeer verspreide, schaarse bebouwing;
- aanwezigheid historische, verhoogde woonplaatsen (o.a. *Gelderse Waard*);
- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken en enkele verhoogde toegangswegen;
- kronkelig verloop van de dijklichamen en aanwezigheid van oude duikers (2 gemeentelijke monumenten);
- kleinschalig reliëf (kronkelwaardreliëf);
- intacte historische structuur m.u.v. verkavelingspatroon: attentiegebied.

Deelgebied R1c:

- toponiem *De Kleine Geldersche Waard*;
- grootschalige blokverkaveling langs centrale as (oude strang);
- onbebouwd;
- weiland;
- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken;
- kleinschalig reliëf (kronkelwaardreliëf);
- vrijwel intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R1d:

- toponiem *De Uiterwaarden*;
- historische eenheid met aansluitend gebied in de gemeente Zevenaar (cultuurhistorisch gebied Z8b);
- onbebouwd;
- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken en toegangsweg Aerdtsche Veer;
- weiland;
- veerstoep Aerdtsche Veer aan zuidzijde;
- oude reliëf vervlakt door kleiafgraving;
- waterloop als restant van dichtgeslibde strang;
- historische structuur gewijzigd (verkavelingspatroon en dijktracé).

Gebied R1e:

- toponiem *Eendenpoelsche Buitenpolder*;
- overwegend grootschalige blokverkaveling (redelijk intact) met in zuidoosthoek, nabij de dorpskern van Aerdt, kleinschalige blokvormige verkaveling (redelijk bewaard gebleven);

- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken en enkele toegangswegen;
- overwegend weiland;
- waterlopen als restant van dichtgeslibde strangen;
- veerstoep Aerdsche Veer aan noordoostzijde;
- schaarse bebouwing langs oude strangen en dijk aan zuidzijde (o.a. *Aerdenburg* en *De Hank*). Direct ten zuidoosten bevindt zich de oude kern van Aerdt;
- aanwezigheid historische, verhoogde woonplaatsen;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijklichamen;
- kleinschalig reliëf (kronkelwaardreliëf) plaatselijk vervlakt door kleiwinning;
- vrijwel intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R1f:

- beperkte aanwezigheid van infrastructuur met uitzondering van de omringende dijken;
- plaatselijk vervlakt reliëf door kleiwinning;
- kronkelig verloop van de dijklichamen;
- restant versperring dijkacces (1939) op Aerdsedijk;
- sterk gewijzigd verkavelingspatroon en bedijking (noordoostzijde).

Deelgebied R1g:

- toponiem *Ossenwaard*;
- van oorsprong door zomerkaden omgeven gebied, waarbij de kades grotendeels zijn geslecht;
- verspreide bebouwing op terpen (o.a. *Reimerswaard*, *Dijkmanshof*, *Vinkenhorst*, *Scholvert* en *de Eltense Vallei*);
- afwisseling weiland in lagere delen en akkers op hogere delen;
- twee rijksmonumenten (boerderij en koetshuis);
- grootschalige, onregelmatige, blokvormige verkaveling gebaseerd op kronkelwaardreliëf;
- kleinschalig reliëf (kronkelwaardreliëf) grotendeels vervlakt reliëf door kleiwinning;
- plaatselijk restant historisch (water)wegen patroon
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- historische structuur gewijzigd (rationalisering verkaveling en bedijking, wijziging bewoningspatroon).

Deelgebied R1h:

- toponiem *'s-Gravenwaard*;
- omgeven door (restanten) oude bedijking;
- oude strang (*Lobitsche Scheidingsgraaf*) als watervoerende laagte herkenbaar;
- oud reliëf door kleiwinning plaatselijk sterk gewijzigd;
- restant historische infrastructuur ('s-Gravenwaard);
- van oorsprong verspreide bebouwing op terpen (o.a. *Vierkenshof*, *Kuppenkaal* en *Gerlingshof*);
- 1 rijksmonument (boerderij);
- wijziging historische structuur (verkavelingspatroon, bedijking, aanleg Batavenweg/N811, uitbreidingswijken Tolkamer en Lobith).

Deelgebied R1i:

- historische eenheid omgeven door (deels geslachte) dijken (o.a. de Rhijn Dijk);
- zeer schaars bebouwd/ onbebouwd gebied;
- onregelmatig blokvormige verkaveling;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en kronkelig verloop dijken;
- doorsnede door afwatering zuidelijk gelegen gebied;
- wijziging historische structuur (verkaveling, bedijking).

Deelgebied R1j:

- historische eenheid omgeven door deels geslechte dijken (o.a. *Pannerdensche Rhijndijk*);
- kleinschalig reliëf (kronkelwaardreliëf) intact, incl. moerassige laagte;
- oorspronkelijk geheel weiland;
- grootschalige, onregelmatige, blokvormige verkaveling gebaseerd op kronkelwaardreliëf;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijklichamen;
- schaarse bebouwing op terpen langs dijken met onbebouwd centraal deel van de polder
- wijziging historische structuur (gerationaliseerde verkaveling en bedijking).

Deelgebied R1k:

- toponiem *Pannerdensche Waard*;
- historische eenheid omgeven door deels geslechte en/of verplaatste dijken (*Pannerdensche Rhijndijk, Duiker Dijk*);
- aanwezigheid van watervoerende wielen en kronkelig verloop dijken;
- verspreide bebouwing op terpen in het noordoostelijke deel (o.a. *Raaihof* en *Bergsche Hoofd*), overwegend bebouwingslinten langs dijken in het zuidwestelijke deel;
- 3 gemeentelijke monumenten (landgoed, boerderijcomplex en fruitmuur);
- restant historische infrastructuur;
- oorspronkelijke reliëf plaatselijk door kleiwinning gewijzigd;
- sterk gerationaliseerde verkaveling en wijziging bedijking.

Cultuurhistorisch gebied R2 Rijnstrangen

Historisch beeld

'Rijnstrangen' ligt langs de randen van de gemeente Rijnwaarden. Het gebied bestaat uit (oude) rivierarmen van de Oude Rijn en de Waal en de aangrenzende onbedijkte gronden. In het begin van de negentiende eeuw waren in een groot deel van de gemeente Rijnwaarden de oude rivierarmen of strangen nog duidelijk in het landschap te herkennen als watervoerende of moerassige laagtes. De aangrenzende onbedijkte gronden waren in gebruik als grasland of (hakhout)bos. Regelmatig vonden als gevolg van dijkdoorbraken overstromingen in de aangrenzende bedijkte gebieden plaats. De wielen die zo ontstonden werden plaatselijk buitengedijkt, waardoor watervoerende laagten in het gebied achterbleven. Doordat deze gebieden regelmatig overstroonden, slibden deze wielen, in tegenstelling tot de binnengedijkte wielen, meestal vrij snel weer dicht, waarna alleen een drassig stukje weiland achterbleef.

Het gebied was niet of nauwelijks verkaveld, waarbij het reliëf in de vorm van oudere strangen en kronkelwaardruggen de locatie van de schaarse perceelsgrenzen bepaalde. Slechts sporadisch was in dit gebied bebouwing aanwezig, die vanwege de wateroverlast op terpen lag.⁶

Huidige situatie

Het gebied heeft de hierboven beschreven karakteristiek langs de oude Rijnstrangen grotendeels behouden. In de loop der jaren zijn de oude rivierarmen als gevolg van het natuurlijke sedimentatieproces steeds verder dichtgeslibd. Het gebied is echter nog steeds overwegend moerassig grasland en (hakhout)bos. Dit geldt niet voor de actieve rivierarm (Boven-Rijn-Bijlandsch Kanaal-Waal-Pannerdensch Kanaal) aan de zuidzijde van de gemeente, die een actieve rol heeft in de waterbeheersing en scheepvaart. Het aanzien van dit gebied is door waterstaatskundige werkzaamheden sterk gewijzigd. Hierbij is onder andere de oude, licht slingerende dijk geslecht en landinwaarts vervangen door een nieuwe, rechte dijk.

Figuur 4.11 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied R2 Rijnstrangen rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

Deelgebied R2a:

- toponiem *Strang* of *Arm van den Ouden Rijn*;
- netwerk van geleidelijk dichtslibbende oude rivierarmen;
- overgang van watervoerende laagtes, (moerassige) graslanden en hakhoutbossen;

⁶ Kadasterkaart 1811-1832, Bonneblad ca. 1900.

- onbebouwd;
- veerstoepen van het Aerdsche Veer en Berghoofdseveer;
- restant (terp) redoute 16^e/17^e eeuw;
- 1 gemeentelijk monument (duiker);
- intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R2b

- toponiem *Papenakker*;
- onbedijkt gebied grenzend aan watervoerende strang van de Oude Rijn;
- doorsneden door afwateringwetering van aangrenzende polders;
- geïsoleerde woonplaatsen op terpen;
- grootschalige verkaveling met rondom boerderijplaatsen kleinere kavels redelijk intact;
- oorspronkelijk reliëf in westelijke deel deels gewijzigd door kleiwinning
- restant versperring dijkacces (1939) op Deukerdijk-Aerdsedijk
- vrijwel intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R2c

- toponiem *Kamerling*;
- aan twee zijden door strangen omgeven, onbedijkte waard;
- strangen herkenbaar als watervoerende of moerassige laagtes;
- zeer grootschalige verkaveling;
- solitaire, opgehoogde historische woonplaats op zuidelijke punt van de waard;
- met uitzondering van het uiterste zuidoostelijke deel een vrijwel intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R2d:

- toponiem *Het Pannerdensch Kanaal, Rivier de Waal of Bijlandsche Kanaal, de Rijn*.
- aaneensluiting van natuurlijke rivierlopen en kanalen met aangrenzende uiterwaarden;
- oude dijktracé slechts lokaal bewaard gebleven;
- restanten bedijkt gebied (dijk, terpen, erven (*Veerhuis* en *Korenmolen*));
- veerstoep Pannerden;
- 1 rijksmonument (hijskraan met laad- en loskade);
- sterk gewijzigd aanzien als gevolg van waterstaatskundige ingrepen (o.a. groene rivier Pannerden), waardoor o.a. voormalig bedijkt gebied in de uiterwaarden is komen te liggen en kribben zijn aangelegd.

Cultuurhistorisch gebied R3 De Polders

Historisch beeld

'De Polders' vormt zowel in ruimtelijk als historisch opzicht de kern van de gemeente Rijnwaarden. Dit gebied ligt op de geologisch oudste afzettingen van de gemeente Rijnwaarden, die al eeuwen geleden in cultuur zijn gebracht. Met de sluiting van de dijkkring in de dertiende eeuw konden niet alleen de hogere delen van het landschap, maar ook de komachtige laagten worden ontgonnen. Ondanks de bedijking vonden, gezien het voorkomen van terpen in binnendijs gebied, nog regelmatig overstromingen plaats. Het kronkelig verloop van de dijken, met name de Deukerdijk, de Aerdtsedijk en de Herwensedijk, zijn hiervan nog het restant.

Het westelijke deel van het gebied werd doorsneden door een oost-west georiënteerde watering. De verkaveling van dit gebied was overwegend georiënteerd op deze watering en een voormalige dorpskade (de Beuningsestraat), waardoor een brede strookvormige en deels blokvormige verkaveling is ontstaan. Een karakteristiek detail was dat de verkaveling van het centrale deel van het gebied aansloot op de verkaveling in de Geitenwaardsche polder.⁷ De perceelsgrenzen werden vaak gemarkeerd door beplanting, zoals (knot)bomen.

De bebouwing in het westelijke deel concentreerde zich in de drie dorpen Aerdts, Pannerden en Herwen. Ook langs de ringdijken, maar ook langs de voormalige kade en watering van de dorpspolder in het noordelijke deel van het gebied, bevonden zich ijle dorpslinten en geïsoleerde boerderijen. Het centrale deel van het gebied, oftewel de voormalige komgebieden, bleef onbebouwd. Deze relatief laaggelegen gebieden waren voornamelijk in gebruik als grasland, terwijl de percelen langs de dijken bestonden uit bouwland.

Het oostelijke deel werd doorsneden door twee noordwest-zuidoost georiënteerde oude strangen (o.a. de Wildt, waarbij het aangrenzende gebied was verkaveld in onregelmatige blokvormige percelen. De hogere delen van het gebied waren in gebruik als bouwland en de lagere als weiland. Het gebied werd doorsneden door een onregelmatig netwerk van wegen, zoals Marsweg, de Spijkerweg en de Oude Kleefse Weg. Langs deze wegen bevonden zich verspreide boerderijen op terpen. In de loop van de negentiende eeuw hebben zich enkele steenfabrieken gevestigd in en in de directe omgeving van het gebied. Als gevolg hiervan zijn grote delen van dit gebied afgegraven voor de kleiwinning.

Huidige situatie

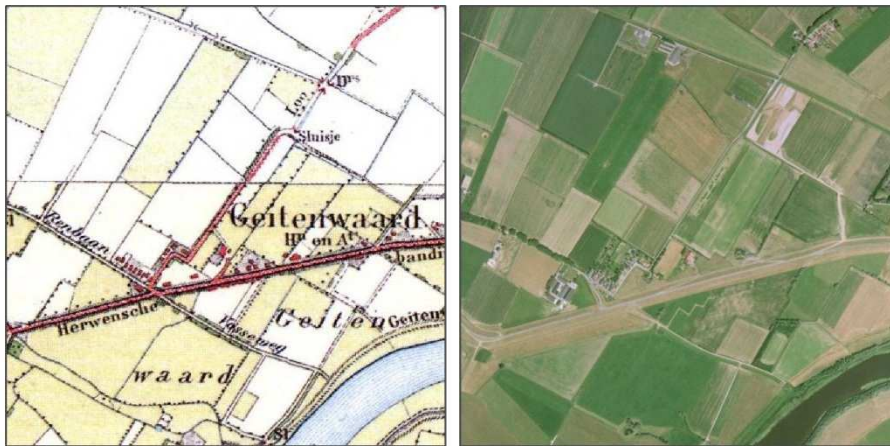
Het gebied heeft de hierboven beschreven karakteristiek grotendeels behouden. De bebouwing concentreert zich rond de oude dorpskernen en langs de oude bebouwingslinten. Plaatselijk is echter ook bebouwing in de voorheen onbebouwde gebieden gerealiseerd, zoals langs de Renbaan.

Het oude verkavelingspatroon is in grote delen van het gebied nog behouden gebleven. Alleen in de zones met een oorspronkelijk kleinschaligere verkaveling, zoals deelgebied R3a, is de percelering sterk gewijzigd door vergroting van de kavels. Ook de relatie tussen de perceelsgrenzen in de Geitenwaardsche Polder en het noordelijk gelegen gebied is door herverkaveling en de verbreding van de Pannerdensche Dijk verbroken. Door de aanleg van de Brugweg en de Koevertseweg is de relatie tussen het zuidoostelijke deel van het gebied en de rest verbroken. De oude perceelsgrensbeplanting is in de loop der tijd grotendeels verdwenen, alhoewel plaatselijk hiervan nog restanten aanwezig zijn.

⁷ De oude ringdijk is hier door ondermijning van de Neder-Rijn teruggelegd, dwars door de oude verkaveling. Na de herbedijking is de oude verkaveling blijven bestaan.

De omringende dijken zijn plaatselijk rechtgetrokken en/of verlegd, maar desondanks nog goed herkenbaar in het landschap. Desondanks zijn de gevolgen van oude dijkdoorbraken nog herkenbaar aan het slingerend verloop van een aantal dijken. Een uitzondering hierop vormt de moderne rivierdijk langs het Pannerdensch Kanaal, die de oude, sterk kronkelende dijk vervangt. Het natuurlijke reliëf in het gebied is door de hogere ouderdom beperkt, waardoor de vooral plaatselijke kleiwinning geen grootschalige effecten op het landschap heeft gehad.

In het oostelijke deel is het verkavelingspatroon, mede als gevolg van de kleiwinning, sterk gewijzigd. Door het ontstaan van de bewoningskern Spijk is ook de bebouwingskarakteristiek gewijzigd.

Figuur 4.12 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied R3 De Polders rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

Deelgebied R3a:

- redelijk herkenbare historische eenheid omgeven door Deukerdijk-Aerditse Dijk, Aerditse Straat-Beuningse Straat en wetering;
- vrijwel intacte historische hoofdstructuur bestaande uit omringende dijken en de wegen Ringdam, Hoogeweg, Beuningsestraat-Aerdtsestraat en veldweg;
- grootschalige blokvormige verkaveling en deels strookvormige verkaveling;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);
- concentratie bebouwing langs dijken (Deukerdijk – Aerditse Dijk) en plaatselijk op terpen langs de wegen;
- restanten dijkdoorbraken (watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijken) met name in noordwestelijke deel;
- restant versperring dijkacces (1939) op Deukerdijk-Aerdtsedijk;
- restant afwatering met poldergemaal “Oude Rijn” (gemeentelijk monument);
- 1 rijksmonument (dijkmagazijn);
- grootschalige historische structuur is nog vrijwel geheel intact met alleen op kleinere schaal (verkaveling, bebouwingspatroon) plaatselijk wijziging: attentiegebied.

Gebied R3b:

- omgeven door Aerditse Straat-Beuningse Straat, wetering, Rijndijk en Pannerdense Dijk;
- centrale as (wetering) met daarop gerichte overwegend brede strookvormige verkaveling;
- strookvormige en blokvormige verkaveling
- historische hoofdstructuur bestaande uit omringde dijken en de wegen Aerditse Straat-Beuningse Straat, de Renbaan en De Loostraat;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.);

- concentratie bebouwing in dorpskernen (Pannerden en Aerdt) en ijle lintbebouwing langs omringende dijken (deels met terpen);
- restant versperring dijkacces (1939) op Aerdtседijk;
- van oorsprong onbebouwd centraal deel van het gebied;
- vrijwel intacte historische structuur; attentiegebied.

Deelgebied R3c:

- restant historische structuur (o.a. verkaveling en bedijking);
- historische structuur sterk beïnvloed door uitbreidingswijken van Pannerden.

Deelgebied R3d:

- toponiem *Geitenwaard*;
- herkenbare historisch eenheid omgeven door Pannerdense Dijk, de Lobberaensche Dam en de Geitenwaardse Dam;
- historische infrastructuur bestaande uit omringende dijken en de wegen de Geitenwaard en De Heuvel Akkersche Straat;
- voormalige relatie van Geitenwaard en het noordelijk gelegen gebied herkenbaar aan doorlopen van de weg Renbaan in de weg Geitenwaard;
- blokvormige en strookvormige verkaveling, met historische tweedeling van kleinschaligere verkaveling ten noorden van de weg Geitenwaard en grootschaliger ten zuiden hiervan;
- restanten groene perceelsgrenzen ((knot)bomen, e.d.)
- grotendeels onbebouwd, alleen op zuidgrens geringe bebouwing;
- bebouwing op terpen langs de dijk (o.a. boerderijplaatsen *Wezendonk* en *Geitenwaard*);
- (voormalige) kade deels nog herkenbaar aan verhoging in het landschap en watervoerend wiel;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijken;
- restant afwatering (wetering) op oude meander Oude Waal;
- historische structuur is vrijwel intact: attentiegebied.

Deelgebied R3e:

- uitloper Drie Dorpen Polder omgeven door Polderdijk en Herwense dijk;
- historische structuur is doorbroken door moderne infrastructuur (Brugweg en Batavenweg) en uitbreidingswijken van Herwen.

Deelgebied R3f:

- uitloper Drie Dorpen Polder omgeven door Polderdijk en Herwense dijk;
- overwegend smalle strookvormige verkaveling en deels blokvormige verkaveling georiënteerd op de Boswaaisestraat en wetering;
- historische bebouwing (deels op terpen) geconcentreerd langs omringende bedijking;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijken;
- redelijk intacte historische structuur: attentiegebied.

Deelgebied R3g:

- toponiem *Polder Boven Spijk*;
- historische eenheid omgeven door Spijksedijk, Oude Kleefse Weg-Spykerweg, waterloop de Wildt en strang Oude Rijn;
- verspreide bebouwing op terpen langs infrastructuur, deels ontwikkeld tot kleine bewoningskern (Spijk);
- oorspronkelijk reliëf is sterk gewijzigd door uitgebreide kleiwinning, maar deels nog wel herkenbaar (o.a. dichtgeslibde strang Oude Rijn);
- oude steenfabriek (bijbehorende laad- en loskade is rijksmonument);
- vrijwel intact netwerk van historische infrastructuur (o.a. Oude Kleefse Weg-Spykerweg, Kerkstraat en Marsweg);
- wijziging historische structuur door o.a. vergroting verkaveling, uitbreidingswijken Herwen, aanleg Koevertseweg.

Cultuurhistorisch gebied R4 De Plassen

Historisch beeld

'De Plassen' ligt in het zuidwestelijke deel van de gemeente Rijnwaarden langs de Waal. De deelgebieden bestaan uit gebieden waar de gevolgen van de klei- en zandwinning het huidige aanzien van het landschap domineren. Oorspronkelijk bestond dit gebied echter grotendeels uit relatief recente strangen van Oude Rijn en Waal en de aangrenzende gebieden. Grote delen van het gebied waren derhalve moerassig of zelfs watervoerend met aangrenzend graslanden. De graslanden waren verkaveld in grote, onregelmatige blokvormige percelen. Het gebied was in het begin van de negentiende eeuw door een dijk afgescheiden van het rivierwater van de Waal. Desondanks was het gebied grotendeels te nat voor bewoning en was slechts in relatief kleine, omkade gebieden sprake van verspreide bebouwing op terpen.

Figuur 4.13 Uitsnede van Cultuurhistorisch gebied R4 De Plassen rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Huidige situatie

In de loop van de 20^e en 21^e eeuw is het landschap in deze gebieden door de doorgaande klei- en zandwinning ingrijpend veranderd. Als gevolg hiervan bestaat het gebied grotendeels uit grote aaneengesloten waterplassen met industriële terreinen langs het Pannerdensch Kanaal - Bijlandsch Kanaal - Boven-Rijn (steenfabrieken en zandwinningsbedrijven). Slechts plaatselijk, met name aan de randen, is de historisch ontwikkelde structuur van het gebied bewaard gebleven.

Cultuurhistorische karakteristiek

Deelgebied R4a:

- historische eenheid omgeven door dijken (o.a. Rijndijk, Zorgdijk);
- sterk slingerend verloop van Rijndijk a.g.v. dijkdoorbraken;
- onbebouwd, alleen solitaire boerderij op dijk;
- oorspronkelijke inrichting door kleiwinning geheel verdwenen.

Deelgebied R4b:

- toponiem *Lobberdenwaard*;
- historische eenheid omgeven door dijken (o.a. de Zorgdijk, de Rijndijk, de Pannerdense Dijk, de Kijfwaard en de Lobbertsche Dam);
- bedijking grotendeels intact;
- aanwezigheid van watervoerende wielen en een kronkelig verloop van de dijken;
- waterloop als restant dichtgeslibde strang en afwatering gebied;
- verspreide bebouwing op terpen;
- restant oude steenfabriek opgenomen in modern complex;

- oorspronkelijke onregelmatig blokvormige verkaveling slechts zeer beperkt intact;
- sterk gewijzigde inrichting en aanzien van het gebied als gevolg van kleiwinning (waterplassen).

Deelgebied R4c:

- toponiem *Bijlandsche Waard* en *Lobithsche Waard*;
- historische eenheid gevormd door intacte afgedamde meander van de Oude Waal en begrensd door 's-Gravenwaardsedijk, Herwensedijk, de Geitenwaardsche Dam en de Kijfwaard;
- schaarse, sterk verspreide bebouwing op terpen omgeven door dijken (deels nog herkenbaar);
- historische structuur en reliëf is vrijwel compleet gewijzigd door klei- en zandwinning.

Deelgebied R4d:

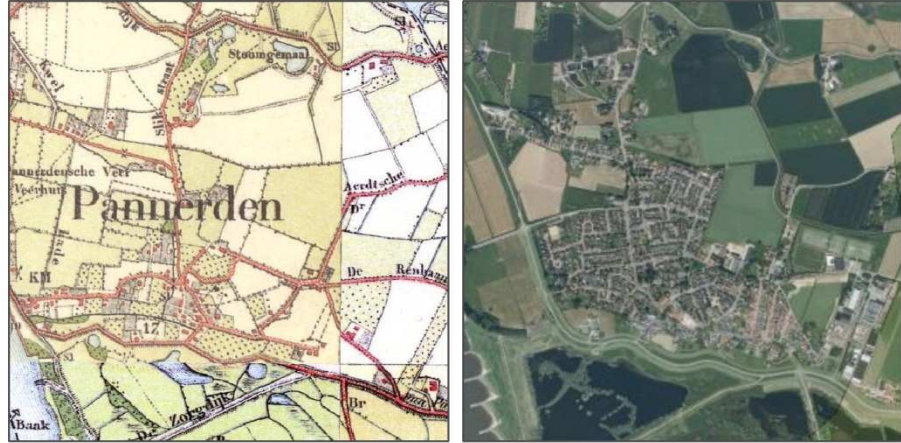
- toponiem *Beneden Spijk*;
- historische eenheid omgeven door dijken;
- bedijking slechts plaatselijk nog herkenbaar;
- restant twee oude steenfabrieken opgenomen in modern bedrijf;
- oude structuur en reliëf door kleiafgraving en uitbreiding steenfabriekcomplex sterk gewijzigd.

Deelgebied R4e:

- toponiem Tegnagelwaard en Geuzenwaard;
- historische eenheid gevormd door (deels) dichtgeslibde strangen van de Oude Rijn;
- vrijwel onbebouwd;
- omgeven door bedijking (o.a. Boterdijk, Ameidsedam);
- historische structuur van oude strangen is deels benadrukt door kleiwinning in langgerekte zones en deels sterk gewijzigd door het uitgraven van grote waterplassen.

Bebouwde kom R5 Pannerden

Pannerden is in de late middeleeuwen op een oeverwal ontstaan vanuit een hof met kapel en enkele boerderijen. De nederzetting is uitgegroeid tot een kerkdorp. In de negentiende eeuw was de dorpsbebouwing nog vooral geclusterd rondom de rooms-katholieke kerk. De huidige structuur van het dorp wordt in grote mate bepaald door ingrepen die hebben plaatsgevonden in de twintigste eeuw, waarbij het historische stratenpatroon regelmatig werd gewijzigd.

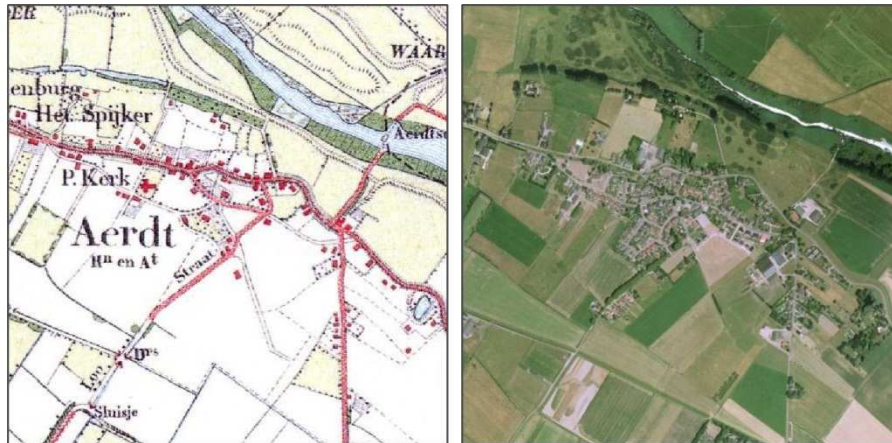
Figuur 4.20 Pannerden rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- herkenbaar dorpshart met plein, kerken, school en groen;
- sterk uitgebreid in het tweede kwart van de twintigste eeuw, deels door aanpassing historische patronen en structuren;
- 1 gemeentelijk monument (kerk).

Bebouwde kom R6 Aerdt

Het dorp Aerdt, gelegen op een overwal van de Oude Rijn, kent een ontwikkeling die typisch is voor een in oorsprong middeleeuws dijkdorp (in dit geval vermoedelijk ontstaan bij een versterkt huis). Langs de Oude-Rijndijk liggen verspreid boerderijen. In de loop van de late negentiende en de twintigste eeuw is de bebouwing daarbinnen verdicht. Ten oosten van de in oorsprong twaalfde-eeuwse kerk verrees in de tweede helft van de twintigste eeuw woningbouw vrij van historische wegen. Bepalend element binnen de dorpsstructuur is het dijklint waarvan het bochtige tracé sporen vertoont van dijkdoorbraken in het verre verleden en waarlangs nog verschillende historische boerderijen zijn te vinden.

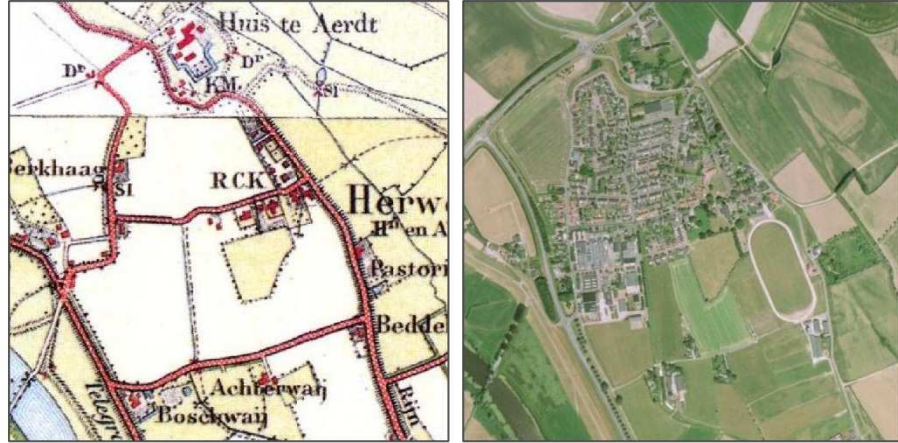
Figuur 4.21 Aerdt rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- slingerend dijklint als historische hoofdstructuur met in oorsprong verspreide agrarische bebouwing aan weerszijden;
- secundaire lintstructuur Kerkweg-Schoolstraat met insluiting van open percelen;
- infrastructuur van 1832 nog vrijwel intact;
- in open ruimte, van de dijk af, gelegen kerkgebouw;
- de boerderij als dominant bouwtype aan de dijk, met nog veel open ruimte tussen deze gebouwen;
- groei van het dorp vooral door uitbreiding en inbreiding ten zuiden van de rivierdijk, waar de bebouwingsdichtheid aanmerkelijk hoger is en het woonhuis het dominante type;
- 2 rijksmonumenten (kerk en boerderij).

Bebouwde kom R7 Herwen

Het middeleeuwse dorp Herwen is bij een dijkdoorbraak in 1763-1764 geheel door water verwoest. Een nieuw dorp ontstond nabij het huis Aerdts. In de negentiende eeuw was er sprake van langs de dijken verspreide bebouwing. De vroeg negentiende-eeuwse kerk en de school waren centraal gelegen waar wegen kruisten en splitsen. In de loop van de twintigste eeuw ontstond nabij de in 1905 vernieuwde kerk een bebouwingsconcentratie en wat industrie.

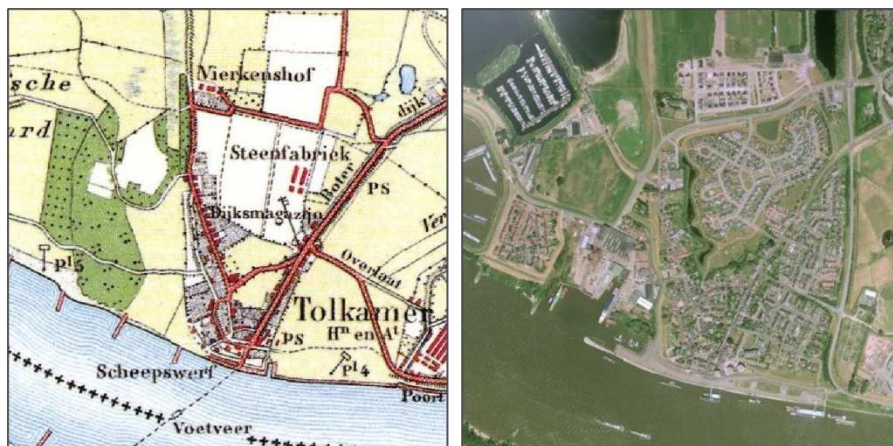
Figuur 4.22 Herwen rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- relatief jonge nederzetting waarvan de oudste bebouwing aan te treffen is langs het dijklint tussen de kerk en het Huis Aerdts;
- huidige karakter sterk bepaald door uitbreidingen met woonhuizen na de Tweede Wereldoorlog;
- Huis Aerdts (met gracht) en de rooms-katholieke kerk zijn rijksmonumenten.

Bebouwde kom R8 Tolkamer

In oorsprong een in omvang bescheiden dorp op een oeverwal van de Rijn. Het dorp is tot ontwikkeling gekomen onder invloed van vooral de scheepvaart en wel in de vorm van tolheffing, een voetveer en scheepsbouw. Tot aan de twintigste eeuw was er vrijwel uitsluitend sprake van bebouwing langs de dijken. Langs de Hoofdstraat en de Tolstraat is het merendeel van de historische bebouwing te vinden. Een bijzonder stedenbouwkundig geheel is de wijk Tuindorp, aangelegd ten behoeve van de thans nog bestaande scheepswerf 'De Hoop' (ontstaan in 1886).

Figuur 4.23 Tolkamer rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- historische ontwikkeling langs oude stratenstructuur (goeddeels intact);
- in het hart van het dorp vooral tweelaags bebouwing, aan de randen éénlaags;
- in de tweede helft van de twintigste eeuw door uitbreidingen vergroeid met Lobith;
- recente ontwikkelingen met contrasterende schaal en meerdere bouwlagen;
- 6 rijksmonumenten (woonhuizen en een voormalig douane- en accijnzenkantoor) en 1 gemeentelijk monument (gereformeerde kerk);
- voornemen om de wijk Tuindorp aan te wijzen als gemeentelijk beschermd dorpsgezicht.

Bebouwde kom R9 Lobith

De geschiedenis van Lobith (Oude Lobede) gaat terug tot omstreeks 1222 toen op een oeverwal van de Rijn kasteel het Tolhuis werd gebouwd. Al eerder werd tol gegeven langs de Oude Rijn, op de plek waar nu nog 'Hof zum Walde' ligt. In de zeventiende eeuw werden het Tolhuis en het bijbehorende voorterrein omgeven door wallen met bastions. De vesting beheerste een schipbrug over de Oude Rijn. Na de zeventiende eeuw raakte het kasteel in verval en werd de tol voortaan geheven in het zuidwestelijk gelegen Tolkamer. Tegen de oude verdedigingswal van het Tolhuis werden steeds meer huizen gebouwd. Op de plek van het Tolhuis werd een kerk gebouwd. De oude vestingwallen werden aan de westzijde grotendeels geslecht, maar aan de oost- en zuidzijde zijn de wallen nog steeds herkenbaar als de huidige Walhof en het oostelijke deel van de Dorpsdijk. Lobith werd in de twintigste eeuw vooral aan de zuidwestkant uitgebreid, waardoor de kom nagenoeg in verbinding is gekomen met het dorp Tolkamer.

Figuur 4.24 Lobith rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- historisch stratenpatroon grotendeels intact;
- slingerende Dorpsdijk met karakteristiek smal straatprofiel en gevarieerde bebouwing: kleinschalig en door verdichting in de loop van de twintigste eeuw geconcentreerd;
- twee kerkgebouwen;
- volgens vrij strak stramien uitgelegde uitbreidingen uit met name de tweede helft van de twintigste eeuw;
- scherpe grenzen tussen bebouwde kom en het buitengebied;
- 3 rijksmonumenten (een Schipperspoort, een Beltmolen en de Nederlands Hervormde kerk) en 3 gemeentelijke monumenten (de pastorie, het oude gemeentehuis en de rooms-katholieke kerk) in de kern.

Bebouwde kom R10 Spijk

Het dorp Spijk was tot in het tweede kwart van twintigste eeuw niet meer dan een gehucht op een oude oeverwal van de Rijn. Langs de Rijn vestigden zich in de loop van de negentiende eeuw enkele steenfabrieken. In de jaren dertig van de twintigste eeuw werd in Spijk een rooms-katholieke kerk gebouwd. Rondom deze kerk groeide een nieuwe kern, waar aanvankelijk vooral fabrieksarbeiders gewoond zullen hebben.

Figuur 4.25 Spijk rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Bonneblad 1866-1932 en Bing Maps 2013).

Cultuurhistorische karakteristiek

- regelmatige uitleg uit de jaren dertig met kerk en school in het hart;
- vooral één- en tweelaags arbeiderswoningen per twee of in blokken gekoppeld;
- 2 gemeentelijke monumenten (kerk en pastorie).

Bijlage 4 Monumentenlijst
a. Gemeente Zevenaar
b. Gemeente Rijnwaarden

Bijlage 4a Monumentenlijst gemeente Zevenaar

Adres	Plaats	Omschrijving	Soort
Babberichseweg 33	Zevenaar	Molen De Hoop	Rijksmonument
Kerkstraat 29	Zevenaar	Huis Rijck	Rijksmonument
Markt 2	Zevenaar	St. Andreaskerk	Rijksmonument
Markt 2	Zevenaar	Kerktoeren	Rijksmonument
Kerkstraat 24	Zevenaar	Herenhuis, duiventoren, hek en koetshuis	Rijksmonument
Kerkstraat 28	Zevenaar	Voormalig woonhuis	Rijksmonument
Marktstraat 24	Zevenaar	NH kerk	Rijksmonument
Molenstraat 63	Zevenaar	Buitenmolen	Rijksmonument
Nieuwe Doelenstraat (ongenummerd)	Zevenaar	Burchtwal	Rijksmonument
Panovenweg 18	Zevenaar	Steenfabriek De Panoven	Rijksmonument
Weverstraat 11	Zevenaar	Huis	Rijksmonument
Wittenburgstraat 11	Zevenaar	Historische buitenplaats Sevenaer, waaronder o.a. de volgende onderdelen:	Rijksmonumentcomplex
Wittenburgstraat 11	Zevenaar	Huis Sevenaer	Rijksmonument
Markt 25	Zevenaar	Rentmeesterswoning en polderhuis	Rijksmonument
Markt 27	Zevenaar	Pastorie	Rijksmonument
Markt 29	Zevenaar	Dienstwoning met timmerwerkplaats	Rijksmonument
Markt 31	Zevenaar	Dienstwoning	Rijksmonument
Markt 33	Zevenaar	Woning annex atelier	Rijksmonument
Wittenburgstraat 7-9	Zevenaar	Dienstwoningen	Rijksmonument
Wittenburgstraat	Zevenaar	Muur en schuur	Rijksmonument
Kerkweg 8	Oud Zevenaar	Kerk	Rijksmonument
Babberichseweg 86	Babberich	Huis Kamphuyzen	Rijksmonument
Beekseweg 40	Babberich	Boerderij	Rijksmonument
Beekseweg 2	Babberich	Historische buitenplaats Babberich, waaronder o.a.:	Rijksmonumentcomplex
Beekseweg 2	Babberich	Huis Halsaf	Rijksmonument
Beekseweg 4	Babberich	Lotjeshoeve	Rijksmonument
Beekseweg 6	Babberich	Boerderij	Rijksmonument
Dorpsstraat 31	Angerlo	NH Kerk	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 21	Angerlo	Historische buitenplaats Bingerden, waaronder o.a.:	Rijksmonumentcomplex
Bingerdensedeweg 10	Angerlo	Boerderij Kroonenstein	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 17	Angerlo	Boerderij Groot Bingerden	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 19	Angerlo	Portierswoning	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 21	Angerlo	Huis Bingerden	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 21A	Angerlo	Oranjerie en dienstwoning	Rijksmonument
Bingerdensedeweg 23	Angerlo	Rentmeesterswoning	Rijksmonument
Mariëndaalseweg 16	Angerlo	Woning Mariendaal	Rijksmonument
Mariëndaalseweg ongenummerd	Angerlo	Muurrestanten Kell	Rijksmonument
Meentsestraat 3	Giesbeek	Molen De Hoop	Rijksmonument
Kerkstraat 8	Lathum	NH Kerk	Rijksmonument

Adres	Plaats	Omschrijving	Soort
Kerkstraat 10	Lathum	Pastorie	Rijksmonument
Koestraat 33	Lathum	Huis te Lathum	Rijksmonument
Arnhemseweg 4	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Arnhemseweg 8	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Arnhemseweg 9	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Arnhemseweg 11	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Arnhemseweg 57	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Babberichseweg 23	Zevenaar	juvenaat	Gemeentelijk monument
Babberichseweg 42	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Babberichseweg 49	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Delweg 28	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Delweg 30	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Didamsestraat 10	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Didamsestraat 35	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Dijkweg	Zevenaar	Begraafplaats	Gemeentelijk monument
Dijkweg 15	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 2	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 3-3A	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 5	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 10-10 ^E	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 13-13A	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 15-15A	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 16	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 17	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 18	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 19	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 20	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkstraat 30	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkweg 2	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kerkweg 8	Zevenaar	Begraafplaats	Gemeentelijk monument
Kleine Matenweg 4	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Kostschoollaan 8	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Lentemorgen 122	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Markt 31-33	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Markt 55	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Markt 59	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Molenstraat 43	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Molenstraat 63	Zevenaar	Buitenmolen	Gemeentelijk monument
Molenstraat 78	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Nieuwe Doelenstraat 1	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Nieuwe Doelenstraat 2	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Nieuwe Doelenstraat 4	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Oude Steeg 8	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Oude Zevenaarseweg 32-34	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Pannerdenseweg 3A-3B	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Pannerdenseweg 16A-16B	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Slenterweg 11	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Slenterweg 15	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Slenterweg 27	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Slenterweg 29	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Stationsplein 4	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Stationsplein 8	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Stationsplein 15	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Wittenburgstraat 6	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Zuiderlaan 35	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Zuiderlaan 37	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Zuiderlaan 39	Zevenaar		Gemeentelijk monument
Dorpstraat 35	Babberich		Gemeentelijk monument

Adres	Plaats	Omschrijving	Soort
Dorpstraat 37	Babberich		Gemeentelijk monument
Emmerichseweg 1-3	Babberich		Gemeentelijk monument
Kwartiersedijk 1	Babberich		Gemeentelijk monument
Sleeg 35	Babberich		Gemeentelijk monument
Witte Kruis 4	Babberich		Gemeentelijk monument
Bingerdenseweg 15	Angerlo	Gemeentehuis	Gemeentelijk monument
Broekzijdestraat 10	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Didamseweg 17	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 33	Angerlo	Pastorie	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 38	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 44	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 48	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 72	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Het Klooster 3	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Het Klooster 8	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Het Klooster 12	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Kruisstraat 2	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Kruisstraat 3	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Doesburgseweg 1	Angerlo	Woonhuis	Gemeentelijk monument
Mariëndaalseweg 10	Angerlo	Villa	Gemeentelijk monument
Mariëndaalseweg 17	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Ganzenpoelweg 9	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Doesburgseweg 8	Angerlo	Woonhuis	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 11	Angerlo	Woonhuis	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 66	Angerlo	Woonhuis	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat 99	Angerlo	Melkfabriek	Gemeentelijk monument
Dorpsstraat	Angerlo	Begraafplaats	Gemeentelijk monument
Het Klooster 10	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Mariëndaalseweg 21	Angerlo	Landhuis	Gemeentelijk monument
Zevenaarseweg 1	Angerlo	Boerderij	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 37	Giesbeek	Pastorie	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 39	Giesbeek	Kerk	Gemeentelijk monument
Bandijk 71	Lathum	Boerderij	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 25	Lathum	Woonhuis	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 31	Lathum	Boerderij	Gemeentelijk monument
Kerkstraat	Lathum	Begraafplaats	Gemeentelijk monument
Koestraat 3	Lathum	Graanmalerij	Gemeentelijk monument

Bijlage 4b Monumentenlijst gemeente Rijnwaarden

Adres	Plaats	Omschrijving	Soort
Aerdsedijk 49	Aerd	Dijkmagazijn	Rijksmonument
Aerdsedijk 22	Aerd	Boerderij	Rijksmonument
Kerkweg 26	Aerd	Nederlands Hervormde Kerk	Rijksmonument
Keukbeek 7	Herwen	Rooms Katholieke Kerk	Rijksmonument
Molenhoek 2	Herwen	Gracht bij huis Aerd	Rijksmonument
Molenhoek 3	Herwen	Huis Aerd	Rijksmonument
Ossenwaard 9	Herwen	T-boerderij	Rijksmonument
Ossenwaard 9	Herwen	Koetshuis met duivenslag	Rijksmonument
Dorpsdijk bij 36	Lobith	Schipperspoort	Rijksmonument
Geuzenveld bij 1	Lobith	Beltmolen	Rijksmonument
Markt 13	Lobith	Nederlands Hervormde Kerk	Rijksmonument
Spijksedijk t.o. 34	Spijk	Hijskraan met laad- en loskade	Rijksmonument
Europakade 10	Tolkamer	Voormalig douane- en accijnzenkantoor	Rijksmonument
's Gravenwaard 2	Tolkamer	T-boerderij "Geerlingshof"	Rijksmonument
's Gravenwaard bij 2	Tolkamer	Graanschuur	Rijksmonument
Hoofdstraat 1, 3	Tolkamer	Dubbel woonhuis	Rijksmonument
Hoofdstraat 5, 7	Tolkamer	Dubbel woonhuis	Rijksmonument
Hoofdstraat 9, 11	Tolkamer	Dubbel woonhuis	Rijksmonument
Hoofdstraat 28, 30	Tolkamer	Dubbel woonhuis	Rijksmonument
Tolstraat 39, 41, 43, 45, 47 en 49	Tolkamer	Blok van 6 woningen	Rijksmonument
Dorpsdijk 51	Lobith	Pastorie	Gemeentelijk monument
Komstraat 5	Lobith	Oude Gemeentehuis	Gemeentelijk monument
Markt 4	Lobith	Rooms Katholieke Kerk	Gemeentelijk monument
Berghoofdseweg 3	Pannerden	Landgoed "De Brouwerij"	Gemeentelijk monument
Deukerdijk 42	Pannerden	Poldergemaal "Oude Rijn"	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 2	Pannerden	Rooms Katholieke Kerk	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 30, 32	Pannerden	Rooms Katholieke Kerk	Gemeentelijk monument
Pannerdensewaard 14	Pannerden	Boerderijencomplex "De Raayhof"	Gemeentelijk monument
Pannerdensewaard nabij 14	Pannerden	Fruitmuur bij "De Raayhof"	Gemeentelijk monument
Bijlandseweg 25	Tolkamer	Gereformeerde kerk	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 30	Spijk	Pastorie	Gemeentelijk monument
Kerkstraat 32	Spijk	Kerk	Gemeentelijk monument
Grote Gelderse Waard		Duiker A	Gemeentelijk monument
Grote Gelderse Waard		Duiker B	Gemeentelijk monument
Grote Gelderse Waard		Duiker C	Gemeentelijk monument

Bijlage 5 Stroomdiagram beleidsrichtlijnen

